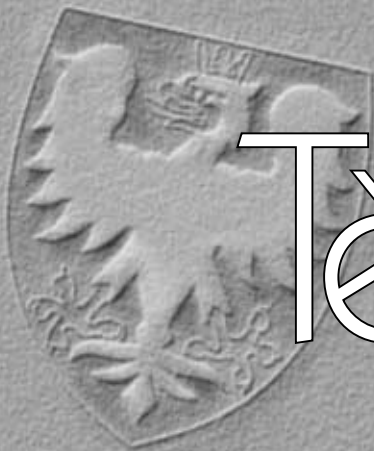

2003
ročník XLVI

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 4

Obsah

1

Vznik a počátky továrny na celulózu ve Vratimově (1882 –1912)

Příspěvek ke 120. výročí vzniku

Jiří Palát

11

Z historie Šenova a šenovského zámku

Jaromír Polášek

18

Známé neznámé památky Frýdku-Místku

Petr Juřák

29

Akce „Velehrad“

Petr Juřák

30

Nález pokladu v Bohumíně

Petr Beck

31

Těšínsko ve sbírkách Ostravského muzea

Markéta Mikysková

33

**Muzea Těšínska se představují
Ostravské muzeum**

Klára Janouchová

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně

Adresa redakce: Muzeum Těšínska, 737 27 Český Těšín, Hlavní tř. 13 - 15
tel. 558 761 211, fax 558 761 223, E-mail: muzeum @muzeumct.cz

Odpovědný redaktor: Vlasta Byrtusová

Výkonný redaktor: doc. Rudolf Žáček, Dr.

Tajemnice redakce: Vlasta Byrtusová

Redakční rada: dr. Karel Bogar, doc. dr. Mečislav Borák, CSc., Vlasta Byrtusová,

doc. dr. Dan Gawreckí, CSc., doc. dr. Blažena Gracová, CSc., dr. Dušan Janák,

Dr., prof. dr. Zdeněk Jirásek, CSc., dr. Jaromír Kalus, dr. Jiřina Kábrtová,

dr. Irena Korbelařová, Dr., doc. dr. Pavel Kouřil, CSc., dr. Karel Müller,

doc. dr. Radim Prokop, CSc., dr. Erich Šefčík,

Petr Tesař, Jiřina Veselská, doc. Rudolf Žáček, Dr.

Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s.r.o., Ostrava

Odevzdáno do tisku: 11. 9. 2003

Vyšlo: 28. 11. 2003

Tisk: Kartis, ul. K. H. Borovského, 733 01 Karviná-Fryštát

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.

Za obsah článku zodpovídá autor.

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, Hlavní tř. 13 nebo v jeho pobočkách ve výstavní síni Musaion v Havířově, Dělnická 14, v Památníku životické tragédie v Havířově-Životících, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové, v Technickém muzeu v Petřvaldě. Rozšiřuje redakce, kde si lze také objednat (i telefonicky) předplatné nebo jednotlivá čísla časopisu.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku 15 Kč

pro předplatitele 10 Kč

celoroční předplatné 40 Kč a poštovné

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě č. j.

2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992

Vznik a počátky továrny na celulózu ve Vratimově (1882 - 1912)

Příspěvek ke 120. výročí vzniku

Jiří Palát

V uplynulých osmi stoletích vzniklo převážně v Evropě sedm vynálezů, které vytvořily z tajemného bílého umění nejdříve papírenské řemeslo a od 19. století pak papírenský průmysl, jemuž můžeme vděčit za vzdělanost a z ní pak za stav našeho každodenního života. Tyto vynálezy můžeme rozdělit do tří skupin. První skupinu vytvořily vynálezy, které umožnily nahradit lidskou práci prostřednictvím strojů. Zde patří stoupa (stupník), holander a papírenský stroj.¹ Skupinu druhou vytvořil pouze jeden vynález a tímto vynálezem se podařilo zlepšit jakost papíru. Bylo to bělení.² Závěrečným okruhem vynálezů se staly tři nové moderní chemicko-technologické objevy, které zbavily papírnické řemeslo staleté závislosti na sběru hadrů a odkryly téměř nevyčerpatelnou a stále se doplňující zásobu surovin k výrobě papíru. Jsou to vynálezy dřevoviny, sulfátové a sulfítové buničiny.³ Uvedených sedm vynálezů, až na stoupu, si zachovalo svou platnost od jejich objevení až po současnost bez zásadních změn.

Nejmladší z těchto velkých vynálezů - výroba sulfátové buničiny - změnila brzy po svém zveřejnění a uvedení do praxe také život, osudy lidí i tvář krajiny na dolním toku řeky Ostravice i přímo v beskydských poleších na mnoho let. Centrem výroby celulózy podle nejmodernějších technických a technologických zásad ve Slezsku se stala malá vesnice Vratimov v bezprostřední blízkosti průmyslové Ostravy. Investorem a provozovatelem této továrny se od roku 1882 stala společnost „Der Oesterreichische Verein für Cellulosefabrikation in Wien.“ Pokusme se nyní v úvodu rozšířovat tuto společnost, která byla založena a právně schválena ve Vídni, avšak její praktická činnost se přesunula o několik stovek kilometrů severně od jejího sídla.⁴ Přímé doklady o vzniku výše jmenované společnosti se v českých archivech nedochovaly a úspěšné nebyly ani přímé kontakty na potomky prvních majitelů.⁵

Některé pozdější archivní prameny nám umožnily sestavit hlavní akcionáře spolku k výrobě celulózy. Byli to především von Millerové zu Aichholz a bankovní dům Gutmannů, obě firmy se sídlem ve Vídni, avšak obě rovněž s bohatými podnikatelskými aktivitami po

celém Rakousku - Uhersku. Rodina Ritter von Miller zu Aichholz od roku 1852 vlastnila v bezprostřední blízkosti Moravské a Polské Ostravy závod na výrobu sody a továrnu na keramické zboží ve vesnici Hrušov, která byla prvním průmyslovým závodem na chemikálie v rakouské monarchii.⁶

Von Millerové po úspěších v oborech cukrovárnických a výrobě chemikálií založili v roce 1860 v Perlmooseru cementárnu. V roce 1872 byla založena Millerovská „Neusiedler Aktiengesellschaft für Papierfabrikation“, část svých peněz měli investovány v akciové společnosti na výrobu rostlinných olejů v Terstu a haličské společnosti pro těžbu nafty. Byli spolujednateli přádelny v Brně, pivovaru v Liesingeru, továrny na minerální oleje ve Vídni - Florisdorfu. K rodinnému stříbře patřily kromě bankovního domu J. M. Miller & Co., také velkobchody v Terstu, stejně jako přádelny a textilky v Trumau a Marienthalu.⁷

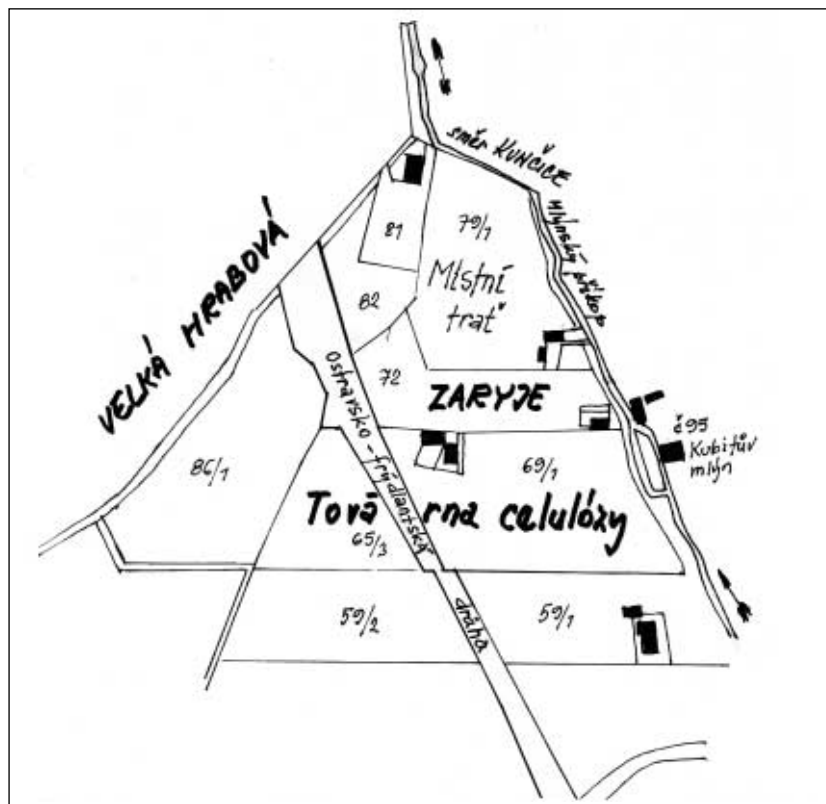
Gutmannové začali své bohatství rozhojňovat rovněž v průběhu padesátých let především na Ostravsku jako obchodníci s uhlím, později jako nájemci dolů v Orlové a Doubravě, a nakonec také v Moravské Ostravě. Jako důlní podnikatelé se prosadili rovněž v Haliči a Rumunsku. Počátkem sedmdesátých let začali Gutmannové podnikat také v hutnictví. Stali se spoluzakladateli První rakousko - uherské vysokopecní společnosti v Mor. Ostravě (tzv. Žofinská huť), v roce 1873 vytvořili společně s Rothschildy Vítkovické horní a hutní těžištno a roku 1880 zakoupili v Mor. Ostravě také tzv. Schüllerovu huť.⁸ Zakladatelem této dynastie se stal

Vinzenz rytíř von Miller zu Aichholz (1827 - 1913)

August rytíř von Miller zu Aichholz (1829 - 1899)

První známý plán továrny na celulózu, rok 1882

Wilhelm Isak Wolf Gutmann, rodák z Lipníka nad Bečvou.

Dovolujeme si vyslovit domněnku, že nositelem myšlenky na založení a výstavbu továrny na celulózu se stal prvorozený syn zakladatele firmy Josef Maria Miller & Co. - Vinzenz, který od roku 1872, kdy byla založena Millerovská papírna v Neusiedelu byl členem správní rady a později se stal jejím předsedou, kterým zůstal až do své smrti v roce 1913.⁹ Proto mu problémy papírenského průmyslu byly velmi blízké a znal také dobře jeho budoucí potřeby například z hlediska zajišťování surovin k výrobě papíru. Ve stejném roce, kdy Vinzenz Miller vstupoval do správní rady, získal Rakušan Albert Ungerer britský patent na protiproudové vaření nátronové buničiny, při kterém se spotřeba sody snižovala na polovinu, klesala také spotřeba chlorového vápna, ale zase se zvyšovala spotřeba uhlí.¹⁰

První rakouská celulóзка dle Ungererova patentu byla uvedena do provozu rok po přiznání britského patentu - tedy v roce 1873 - v Leopoldsteinu a stejná celulóзка začala pracovat v roce 1876 ve Stupachu u Gloggnitz. Výroba nátronové buničiny nebyla jednoduchá a základní chemikálie - hydroxid sodný a soda - byly ještě velmi drahé. I když buničina vyrobená chemickou cestou byla v některých případech rovnocennou náhradou za hadrovinu, byla však jen o málo levnější.¹¹ Pro mladého a dravého podnikatele

jakým byl Vinzenz Miller se stala tato skutečnost jistě výzvou. Jeho rodina vlastnila v Hrušově továrnu na sodu, kde jako vedlejší produkt vznikalo i chlorové vápno, tolik potřebné pro bělení celulózy. Kdyby Millerové vlastnili továrnu na celulózu kruh by se uzavřel. Chemička v Hrušově by měla odbyt a papírna v Neusiedelu by měla dostatek základní suroviny. Přebytkem množství by mohla být nabídnuta k odprodeji. Z praktického hlediska bylo zřejmé, že budoucnost patří celulóze a proto investice do oboru základní suroviny k výrobě papíru byla téměř bezriziková. Když padla volba na průmyslové Ostravsko, nebyl asi problém získat jako společníky bankovní dům Gutmannů. Znalost zvoleného teritoria měla pro budoucí majitele řadu výhod. Znali personální situaci, měli zde své rozsáhlé kontakty jak na úřadech, tak v bankovních a podnikatelských kruzích. A hlavně, počátkem 80. let v širokém okolí ještě nepracoval žádný závod, který by chemickou cestou připravoval surovinu k výrobě papíru.

Podle některých dochovaných dokladů však v první fázi nebyla vybrána lokalita k výstavbě celulóžky v okolí Vratimova, nýbrž byla snaha umístit tento projekt co nejbližší ke zdroji základních surovin - dřeva a vody. Původně se měl závod nacházet v oblasti vymezené obcemi Frýdlant nad Ostravicí a Ostravice, v samotném srdci Beskyd. Avšak rekognoskace daných lokalit ukázala, že jeden ze základních požadavků nebude moci být splněn. Bylo to množství odebírané vody.¹² Její kvalita v řece Ostravici byla vynikající, ale její průtočná množství byla naprosto nedostatečná. Dobová literatura ze druhé poloviny 19. století uváděla, že na výrobu 1 kg papíru bylo zapotřebí asi 1 000 litrů vody, z čehož více jak polovina se spotřebovávala na přípravu suroviny k výrobě papíru. Výťažnost dřeva podle zvolené technologie přípravy celulózy se pohybovala od 40 do 50 % a zbytek dřeva odcházel s odpadními vodami buď do odpadních jam nebo k dalšímu zpracování. Na jednu tunu papíru bylo zapotřebí vykácet asi 4,5 m³ dřeva - tzv. surového a neodkorněného.¹³

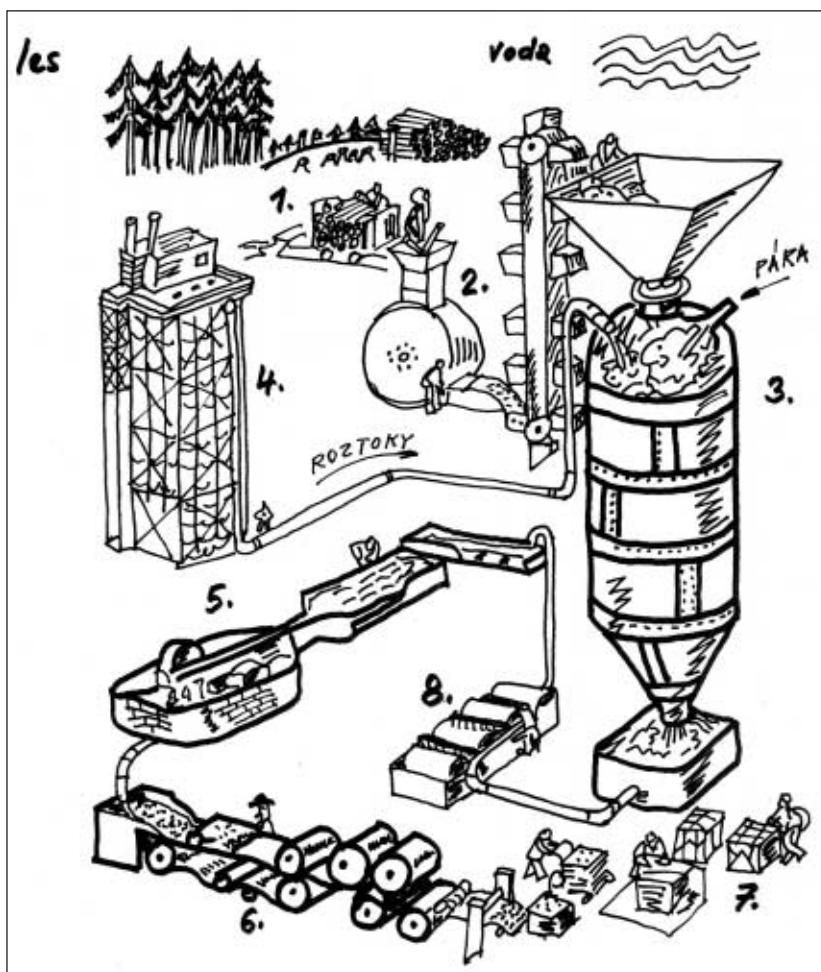
Příprava a výběr vhodných lokalit

Původní projekt asi předpokládal, že k závodu se budou dovážet hlavně chemikálie a uhlí a odvážena bude hotová produkce. Po zjištění, že továrna uprostřed Beskyd nemůže

existovat, bylo nutno zakalkulovat i dopravu dřeva mezi nákladové položky. Musela být nalezena taková lokalita, kde řeka byla už vodnatá, množství vody bylo nejen regulovatelné, ale bylo možné z ní vytvářet zásoby pro období sucha či zvýšené spotřeby. Tyto podmínky splňovala nejlépe řeka Ostravice na svém dolním toku v katastru obce Vratimov. Nacházel se zde rozsáhlý jez, jehož existence se datovala až k roku 1534. V průběhu staletí zde nastala zajímavá situace. Z levé strany jezu odcházela voda na Moravu a pravá strana zásobovala vodní stavby v českém Slezsku.¹⁴ Nově budovaná továrna na celulózu se měla nacházet v bezprostřední blízkosti tzv. Ostravsko - frýdlantské dráhy, která od roku 1871 spojovala Ostravu s Místkem a také s hutěmi v Lískovci a Frýdlantě, odkud mělo být do továrny také dováženo dřevo. Po stejné železnici se mělo dopravovat rovněž uhlí z ostravských šachet.¹⁵

Pro výstavbu závodu byla vybrána místní trať Zaryje. Zde z pravé strany byl areál nového závodu ohraničen mlýnskou strouhou a mlýnem číslo 35 rodiny Kubitovy a levá strana závodních parcel se téměř dotýkala obecní hranice mezi Vratimovem a Velkou Hrabovou. Závodem procházely současně koleje Ostravsko-frýdlantské dráhy, což bylo pro celulózku mimořádně výhodná situace z hlediska dodávek surovin i transportu dohotovené produkce.¹⁶ Podle Isidora Valoška¹⁷ největším problémem v počátcích výstavby závodu bylo získání „vodního práva“ v nejbližším okolí mlýnské strouhy, a proto ještě před rokem 1882 byly vykupovány pozemky gruntů číslo 34, 36, 37, 38, 39. Avšak podle dochovaných pramenů jako je povolení ke stavbě ze dne 29. srpna 1882¹⁸ i rekursu JUDr. Palkovského z roku 1895, ve kterém vetoval žádost celulózky odebírat z mlýnské strouhy na moravské straně jezu, která patřila hraběnce St. Genois, právník výslovně uvedl, že „Výstavba továrny byla povolena pod výslovnou podmínkou c.k. okr. hejtmanství v Těšíně, že pro účely továrny nikdy se nesmí brát voda z mlýnské strouhy, která vedle řeky teče. Tato podmínka přijatá celulózovou továrnou před zahájením stavby, znamená, že se továrna vzdala pro vždy nároků na vodu z mlýnského potoka.“¹⁹

Představiteli a většinovými vlastníky rakouského spolku pro výrobu celulózy ve Vratimově se stali Vinzenz rytíř von Miller zu Aichholz a Wilhelm Isak Wolf rytíř von Gutmann. Za Millery se stal akcionářem také švagr Vinzenze - Quido Freiherr von Sommaruga, který současně zastával vedoucí posta-

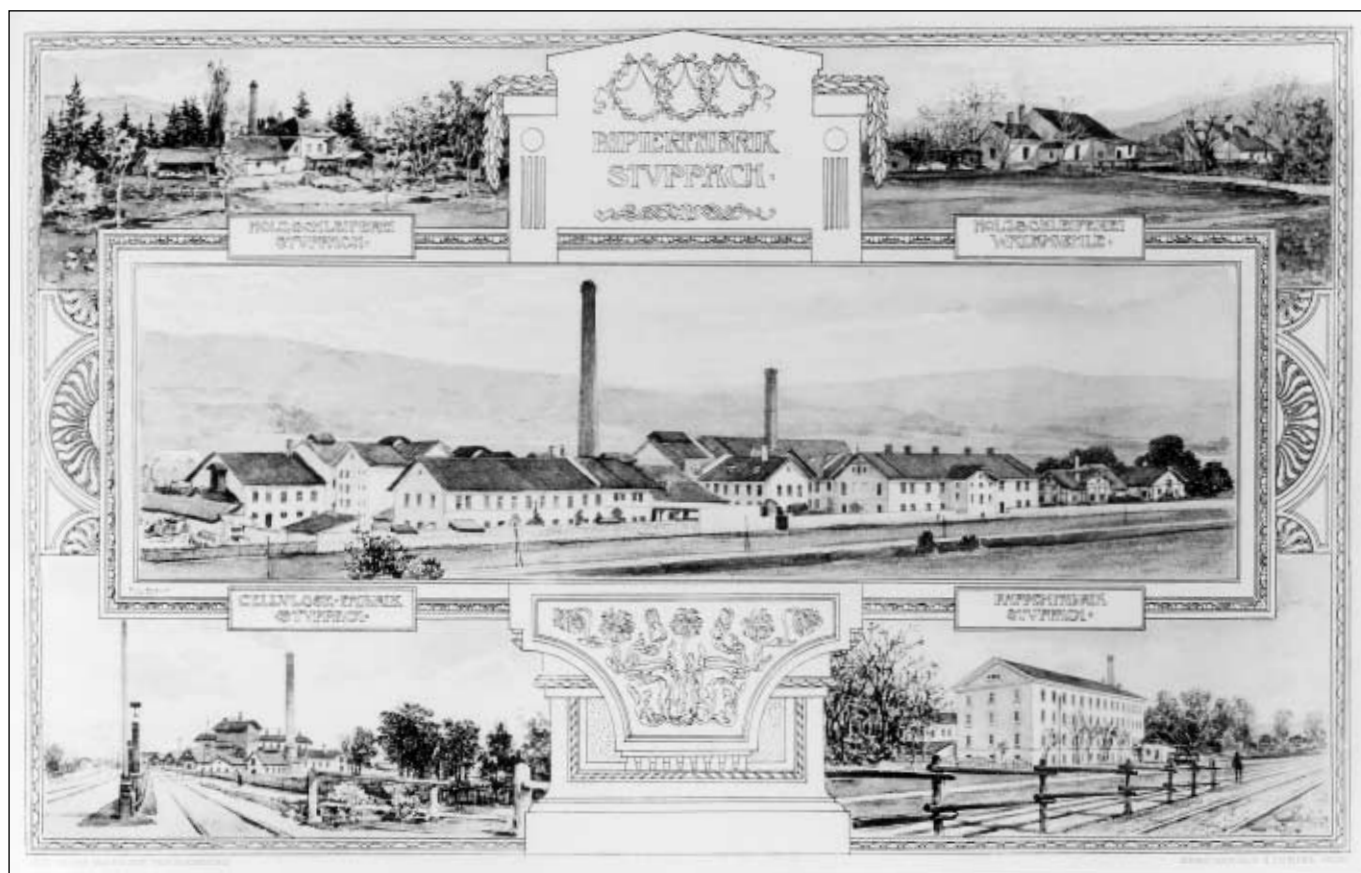

vení ve firmě J. M. Miller & Co. ve Vídni. Kromě uvedených majitelů nacházíme od jarních měsíců roku 1882 angažováni v této kauze také dva ostravské podnikatele. Advokáta JUDr. Karl Richtera, bývalého soudce krajského soudu v Opavě a od sedmdesátých let právníka, zastupujícího na Ostravsku především zájmy rodin Rotschildů a Guttmanů a také jejich společností Žofinská huť a VHHT ve Vítkovicích.²⁰ Kromě doktora Richtera se také silně angažoval při výstavbě vratimovského závodu i Carl Glassner, zeť a spoluvlastník známé moravskoostravské strojírní Elbertzhagen & Glassner.²¹

Neumíme doložit, zda před zahájením vlastních projekčních a přípravných stavebních prací proběhla u okr. hejtmanství v Těšíně nějaká oficiální úřední jednání. První doloženou zprávou o připravované stavbě závodu na výrobu celulózy chemickou cestou jsou kupní smlouvy ze dne 30. dubna 1882, sepsané v kanceláři doktora Richtera v Moravské Ostravě, kdy kupujícím byl on a Carl Glassner. Prodávajícími byli: Jan Válek, majitel domu číslo 68 a manželé Josef a Marie Krupovi, vlastníci usedlosti číslo 69, obě rodiny příslušné do Vratimova. O den později prodali svůj domek číslo 67 také

Postup výroby při sulfitovém způsobu výroby celulózy ve Vratimově

- 1 - odkořování dřeva
- 2 - příprava štěpků, doprava k vařákům
- 3 - vařák štěpků
- 4 - výroba varné kyseliny ve věži zvané kyselárna
- 8 - úprava, tzv. separace sestává z filtrů, rozvláčkovače, vibračního třídiče písečníku, odstředivého třídiče a zahusťovače
- 5 - bělení celulózové pololátky v bělicích holenderech
- 6 - odvodňovací stroj k vysušování a tvarování celulózy do komerčních rozměrů
- 7 - balení celulózy do transportních balíků

*Celulózka a lepenárna
ve Stuppachu*

manželé Slívovi. Tyto tři selské usedlosti vytvořily základ areálu nové fabriky. Cena prodáváných polností včetně budov byla stanovena dohodou, ve které se uvádělo, že za 1 čtvereční sáh²² bude vyplaceno 1 zlatý r.č. Nejdražší prodanou realitou se stala usedlost Jana Válka, za kterou dostal hotově vyplaceno 4 000 zl. r.č. Tato cena byla za hospodářské budovy, zahrady i osetá pole a pastviny. I všechny ostatní prodejní smlouvy byly připraveny dle scénáře pro prodej Válkovy usedlosti. Kupní smlouvy stanovovaly, že po výplatě peněz za prodej opustí majitelé své bývalé reality do čtrnácti dnů se vším svým příslušenstvím. Pokud by nebyly zahájeny stavební práce, mohli prodávající sklídit i úrodu z polí, avšak na vlastní náklady. V případě zahájení stavebních prací byla by tato sklizeň podřízena potřebám stavby. Nejzazší termín uvolnění realit byl stanoven ke dni 1. července 1882. V závěru smluv se uvádělo, že dřevěný materiál z obytných stavení i hospodářských budov si mohli bývalí majitelé odebrat a převézt dle potřeby na jiné místo.²³ Ke dni 4. června 1882 bylo odkoupeno pět usedlostí o celkové výměře polností 10 jiter²⁴ a 428 sáhů čtverečních. Celková hodnota vykoupných staveb a polností činila 13 521 zl. r.č.²⁵

Dne 11. srpna 1882 byly všechny dosud uzavřené kupní smlouvy doplněny o tzv. Abt-

retungserklärung (postupní prohlášení), ve kterém se vyjasnilo všechny dosud nevyslovené skutečnosti. Všechny skutečně kupní smlouvy byly vykoupny fyzickými osobami proto, poněvadž až ke dni 7. srpna 1882 vydalo Ministerstvo vnitra ve Vídni pod č. j. 12 054 povolení ke zřízení akciové společnosti „Oestereichischer Verein für Cellulose = Fabrikation“. V citovaném prohlášení se dále uvádělo, že pánové Glassner a dr. Richter jsou určeni jako mandátoři vznikající společnosti a dostali písemná zmocnění k provádění nejružnějších právních úkonů dle platných zákonů.²⁶

Všichni akcionáři se obrátili svým dopisem, datovaným 1. srpna 1882 na c.k. okresní hejtmanství v Těšíně se žádostí o povolení k zahájení výstavby továrny na celulózu chemickou cestou ve Vratimově. Na základě povolení zřídit jmenovanou akciovou společnost se ve Vratimově konalo dne 25. srpna 1882 komisionální jednání, které schválilo, aby na vykoupných parcelách čísla 69, 72 a 79 byla zahájena výstavba podle přiložených plánů a doložených technických popisů.²⁷ Poznamenejme však, že k žádosti pro těšínský úřad, muselo být doloženo také schválení obecního úřadu ve Vratimově. Starosta Kaloč spolu s radními toto potvrzení vydal už 14. července 1882. V povolení ke stavbě se psalo: „... Na základu protokola ze

dne 13. července 1882 obeci budovní komise a dle předložených budovních obrysů se povoleno na v zbudování fabriky kak teŝ budynku pro říditeřství teg fabriky udeľuje. “28

Stavební povolení c.k. okresního hejtmantství v Těšíně bylo pak vydáno dne 29. srpna 1882 po komisionálním jednání přímo ve Vratimově pod číslem jednacím 12 789. V povolení se psalo, ŝe: „... fabrika k výrobě z dřevěné celulózy chemickou cestou za dodrŝení níŝe uvedených podmínek můŝe být povolena:

1. Všechny tovární budovy budou vystavěny z ohnivzdorného a tvrdého materiálu a budou pokryty ohnivzdornými krytinami střech.

2. Proti škodám, které by mohla způsobit Ostravsko-frýdlantská ŝeleznice musí být všechna střešní okna opatřena pevnými skly nebo hustými drátěnými sítěmi

3. Celý tovární prostor bude ohrazen.

4. Všechny odpadní vody z továrních prostorů a nádvořích budou odváděny prostřednictvím podzemního kanálu skrze drážní těleso do mrtvého ramene řeky Ostravice. Avšak tyto vody z ramene mrtvého dojdou do řeky Ostravice. A proto, aby v řece nehynuly ryby budou v tomto mrtvém rameně umístěny filtry na vodu.

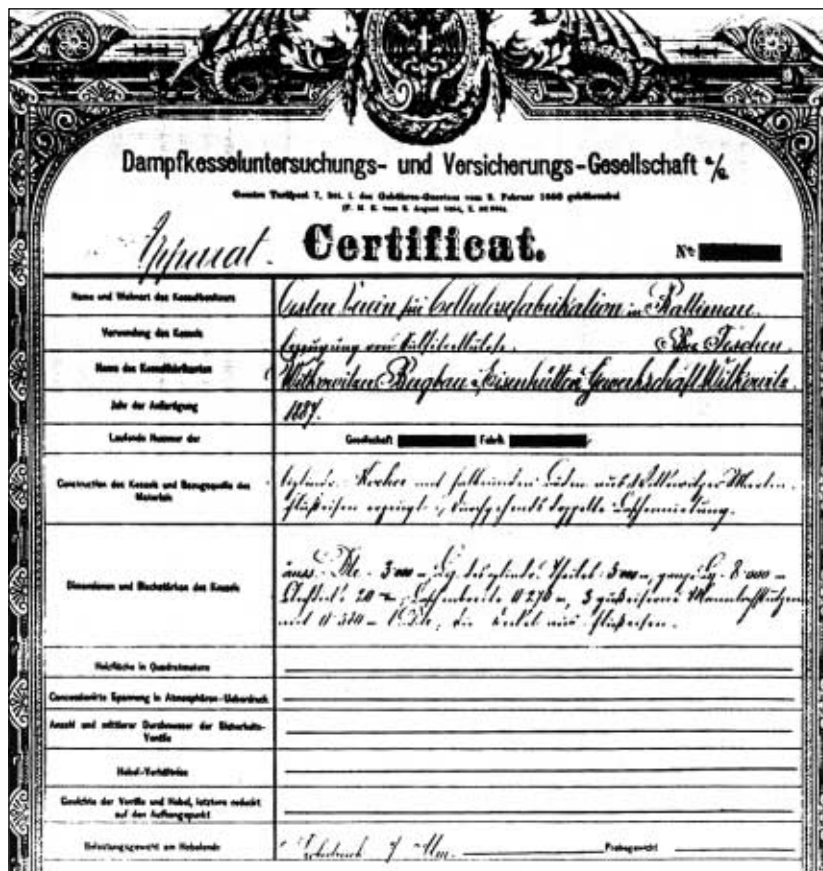
5. K továrním a výrobním účelům nesmí být v ŝádném případě odebírána voda z vedle protékajícího mlýnského příkopu.

6. Z okresní silnice odbočuje obecní cesta, jdoucí kolem domu číslo 36 až k továrně na dřevěnou celulózu. K ní přísluší také můstek, který bude udržován na náklady závodu. S nadcházející stavební činností se povoluje ŝřídít na parcelách 123,125 a 126 ve Vratimově dočasné polní pece k výrobě nezbytných cihel ke stavbě dotyčného závodu. “29

Zajištění dodávek

základní suroviny – dřeva

Souběžně s vykupováním pozemků ve Vratimově zajišťoval dr. Carl Richter také dodávky základní suroviny pro výrobu celulózy - měkkého smrkového či jedlového dřeva. V té době bylo téměř monopolním vlastníkem beskydských lesů po několik staletí olomoucké arcibiskupství. Dva největší lesní velkostatky se nacházely v Hukvaldech a na Ostravici. Ostravický lesní úřad zajišťoval původně svým dřevem především vysokopeční závod ve Frýdlantě a pro stavební

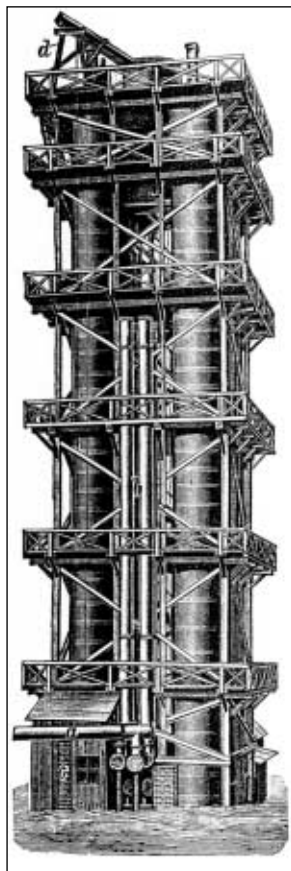

účely nejen arcibiskupství dodával velmi kvalitní stavební řezivo. Hukvaldský lesní úřad zajišťoval především pěstebně i těžebně tzv. „Zadní hory“, nacházející se při samé hranici s Uhrami.³⁰

Průmyslová revoluce 19. století velmi výrazně omezila funkci dřeva jako průmyslového paliva, které bylo nahrazeno černým uhlím a koksem. Potřeba dřeva v domácnostech byla po desetiletí neměnná a byla zajišťována především z rustikálního majetku či z úklidových prací v dominikálních lesích. Podle dochovaných pramenů je možno konstatovat, ŝe aktivita dr. Richtera se setkala v kancelářích olomoucké metropolitní kapituly i v ústřední správě arcibiskupských velkostatků v Kroměřích s jednoznačně pozitivním přístupem.

Poptávka na dodávky technologického dřeva z arcibiskupských lesů byla dr. Richtem definována takto: roční množství smrkového a jedlového dřeva se mělo pohybovat v rozmezí 10 000 až 20 000 m.³ Minimální průměr dřeva k výrobě celulózy měl být 100 mm (4 palce), délka špalku měla být 800 mm. Část dodávek mělo být štípané dřevo z velkých špalků (stromy ve stáří 100 až 120 let). Dřevo mělo být dopravováno na nádraží ve Frýdlantě nebo na náplavu, nebo tzv. přistaviště dřeva na řece Ostravici. Kontrakt měl být podepsán na dobu dvanácti let. Cena se

Certifikát o tlakové zkoušce vařáků štěpků ve Vítkovicích z roku 1887

Věž, ve Vratimově nazývaná kyselárna

měla stát předmětem jednání a celý proces měl být zakončen podpisem kontraktu. Celý případ přípravy suroviny k výrobě celulózy byl smluvně zajištěn dne 15. července 1882 v Moravské Ostravě mezi zástupci Metropolitní kapituly Olomouc a dr. Richtermem, jako zplnomocněným zástupcem akciové společnosti. Podle smlouvy a jejího bodu tři byla cena 1 metru³ dřeva stanovena na 1 zl. 20 kr. r.č. Dřevo pro celulózku mělo být těženo v Zadních horách u lesního úřadu Hukvaldy.³¹ Arcibiskupovi Bedřichu landhraběti Fürstenberkovi³² oznámila kapitula uzavření tohoto kontraktu svým dopisem 15. srpna 1882.³³

Výstavba továrny

Dosavadní literatura k počátkům vratimovské továrny shodně uváděla, že v prvních letech pracoval závod jako nátronová celulózka³⁴ a teprve kolem roku 1895 byla přestavěna na moderní sulfitový způsob.³⁵ Nyní však byly nalezeny doklady, jejichž původ nadiktoval sám ředitel Thumb do protokolu: „...*Je sice zcela správné, že měla celulózka být indentifikována pouze na nátronový způsob... Již během stavby (v průběhu roku 1883, zvýraznil autor) byla jen tato sulfitová výrobní technologie zavedena u poloviny vaření. Avšak při kolaudaci továrny dne 4. dubna 1884 byl sulfitový výrobní proces plně v činnosti pro celou továrnu.....s určitostí očekáváme, že milostivý úřad částečně z vlastního vědeckého poznání, částečně z vlastního zkoumání a pak společně s touto komisí musí společně konstatovat, že v čase kolaudace naší továrny dne 4. dubna byl sulfitový výrobní proces již dříve zaveden.*“³⁶

Technologie přípravy suroviny k výrobě papíru chemickou cestou vstoupila na území dnešního českého státu teprve v roce 1880 a bylo to na severu Čech v malé obci Neštědice v blízkosti města Ústí nad Labem.³⁷ Ve stejné době, kdy dr. Richter projednával a zajišťoval všechny potřebné náležitosti k zahájení stavby, začala vyrůstat druhá továrna na celulózu v bývalém Království českém, a to v papírně Ignáz Spiro a synové v Českém Krumlově (dnes papírna Větrní u Č. Krumlova), která stejně jako neštědická byla vystavěna na sulfitový výrobní proces.³⁸

Výstavbou celulózky ve Vratimově vstoupili von Millerové-Aichholz na Ostravsko už ve druhé a třetí podnikatelské generaci. Byli Josef Maria Miller opravdovým gründerem v oboru chemie, jeho synové Viktor a Vinzenz byli už v uvedené době uznávanými

odborníky v oboru papíru a chemie. Viktor dosáhl doktorátu chemie na univerzitě, Vinzenz byl předsedou správních rad několika významných rodinných podniků. Třetí generaci Millerů zastupoval v Hrušově a později také ve Vratimově doktor filosofie Heinrich von Miller, syn Vinzenze. Ač vystudoval humanitní vědy po celý svůj život se věnoval řídicí a organizační práci ve vedení rodinných firem na Ostravsku³⁹ a zdá se, že byl také nejschopnějším managerem rodiny.

Jsme přesvědčeni, že to byli bratři Vinzenz a Viktor Millerové, kdo určili technický směr nově budované továrny. Toto přesvědčení opíráme o skutečnost, že v roce 1882 získali dva rakouští odborníci dr. Ritter a dr. Kellner opět anglický patent na vaření dřeva k výrobě celulózy dle jejich rakouského vynálezu, který je dnes v technickém světě znám jako Ritterovo a Kellnerovo přímé vaření štěpků. Do té doby se štěpky (jemné kousičky dřeva) vařily tak, že byly vloženy spolu s chemikáliemi do tlakové nádoby zvané vařák a pod ní se přímo topilo. Nový vynález celý proces zdokonalil tím, že za téměř atmosferického tlaku se do vařáku přiváděla pára, která spolu s chemikáliemi rozvařila štěpky za mnohem kratší dobu a také při nižší spotřebě paliva. Pro tento vynález se museli Millerové rozhodnout až během stavebních prací v průběhu roku 1883. Tím se vratimovské továrně dostalo evropského primátu - byl zde prvně použit přímý způsob vaření štěpků v Evropě. V roce 1885 se dalším závodem, užívajícím této technologie stala celulózka v Kanadě. Tento patent se pak začal rychle šířit po celém světě a vážně konkuroval všem dosud užívaným výrobním postupům.⁴⁰ Celý složitý proces výroby celulózy nejlépe dokládá přiložené schéma, které bylo od počátku 20. století několikrát předloženo nejen zastupitelům Vratimova, ale i úředníkům státní správy i soudním znalcům z oboru životního prostředí.⁴¹

Stejně vážným problémem jako volba technologie bylo zajištění zařízení k výrobě celulózy a získání odborného personálu spolu s vedoucími pracovníky, kteří by pak tato zařízení úspěšně provozovali. Torzovitě dochované doklady o prvních strojích nám alespoň v hrubých rysech dovolují vytvořit obraz vznikající chemické továrny k výrobě celulózy. Jeden parní stroj i jeden parní kotel byl do Vratimova dopraven z rakouské celulózky ve Stuppachu. Byl již sice používán a proto musel být repasován přímo na staveništi.⁴² Čtyři vařáky štěpků, další dva parní kotle i jeden nový parní stroj byly vyrobeny

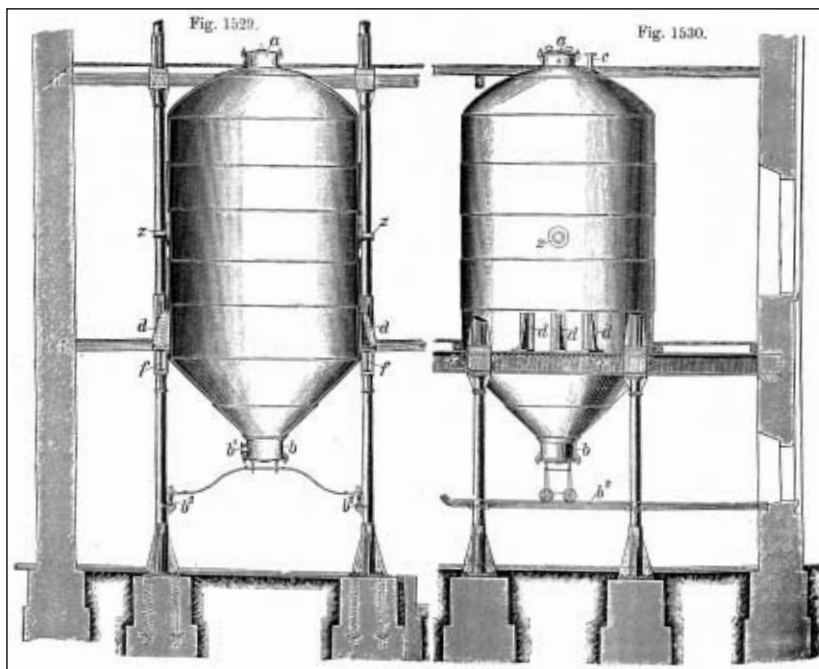
dle dodané dokumentace v kotlárně a strojárně VHHT ve Vítkovicích.⁴³ Bělící holendry a další stroje pocházely od firmy Elbertzhagen & Glassner i dalších dodavatelů.

Odborný perzonál nové továrny přišel do slezského Vratimova už v průběhu výstavby ze zmiňovaného Stuppachu u města Gloggnitz. Papírna a celulózka ve Stuppachu patřila do svazku „Actien - Gesellschaft der k.k. priv. Papierfabrik Schlögmühl“, která vznikla v roce 1869 z bývalé státní papírny, která byla určena k výrobě papíru pro tiskárnu cenin ve Vídni. Provoz ve Stuppachu patřil až do vzniku provozu celulóza v roce 1876 rodině Liechtensteinů. Celý komplex papíren a celulózky ve Stuppachu měl 6 papírenských strojů, 57 holanderů, 2 plynárny, vlastní elektrodynamo, 45 úředníků a přes 1 000 zaměstnanců. Roční produkce papíru činila v roce 1883 okolo 5 000 000 kilogramů papíru.⁴⁴ Z tohoto vyspělého papírenského kombinátu s uzavřeným výrobním cyklem, dobrými ubytovacími a životními podmínkami odešlo v letech 1883 - 1884 okolo dvaceti odborných dělníků a techniků do obce, která měla v roce 1880 celkem 1081 obyvatel, aby zde vybudovali nejmodernější chemickotechnologický závod na výrobu suroviny k výrobě papíru.⁴⁵

Projekt závodu ve Vratimově vybudoval vídeňský městský architekt Josef Prokop.⁴⁶ Prvním ředitelem a také organizátorem stavebních a technologických příprav k zahájení vlastní montáže strojů a energetických zařízení se stal Karel Pallisch, jenž zde působil v průběhu podzimu roku 1882 a v roce 1883 byl vystřídán Josefem Brablecem.⁴⁷

Zahájení výroby

Kromě zajišťování vlastní výstavby závodu se koncem roku 1882 dostával do popředí také soubor úkolů spojený se zřízením železniční stanice Vratimov, protože v uvedené době nejbližší železniční stanicí na c.k. priv. Ostravsko-Frydlantské železnici byly Velké Kunčice. Současně bylo potřebné řešit výstavbu vlečné dráhy přímo do jednotlivých sektorů závodu, především na rozsáhlé skládky dřeva. Tímto úkolem byl ve Vídni pověřen David rytíř von Gutmann. Ten dne 27. února roku 1883 podal žádost, kde blíže vysvětlil jmenované záležitosti. Společnost na výrobu celulózy obdržela 25. května z ředitelství Ostravsko-Frydlantské dráhy dopis č.j. 885, ve kterém se stanovovaly podmínky pro akceptování požadované stavby.

Jedinou brzdou celého projektu se po tomto dni stalo povolení Ministerstva obchodu ve Vídni. Úředníci jmenované dráhy si pro zřízení železniční stanice Vratimov i vlečné dráhy do závodu postavili řadu podmínek, mezi nimiž nejhlavnější byla ta, že všechny tyto práce půjdou na vrub továrny na celulózu. Projekt železniční stanice i výstavba vlečky musely být zpracovány a schváleny vedením železnice.⁴⁸ Ministerstvo obchodu schválilo výstavbu vlečky 14. června 1883⁴⁹ a její realizace měla proběhnout nejpozději do šesti měsíců. Výstavba a zřízení osobní přepravní stanice Vratimov byla schválena Ministerstvem obchodu výnosem číslo 35 837 ze dne 31. října 1883. Přepravní odbor Ostravsko - Frydlantské dráhy dne 25. června 1884 zaslal ředitelství celulózky svůj požadavek na zřízení veřejné železniční stanice Vratimov. Čekárna pro uživatele železniční stanice musela být nejméně dřevěnou stavbou o rozměrech 1,85 x 5,45 m. Toalety pro muže a ženy měly stát odděleny od čekárny i od hlavní budovy nádraží. Hlavní budova nádraží měla zajišťovat vysokou bezpečnost perzonálu, a proto oddělená okénka přepážek se měla nacházet u pokladny jízdenek, zavadel a také u vedení stanice. Do těchto úředních prostor se muselo vstupovat přes prostornou předsíň, z které do úředních místností musely vést panceřové železné dveře.⁵⁰ Ke kolaudaci železniční stanice Vratimov bylo vydáno pověření dne 11. února 1885.⁵¹

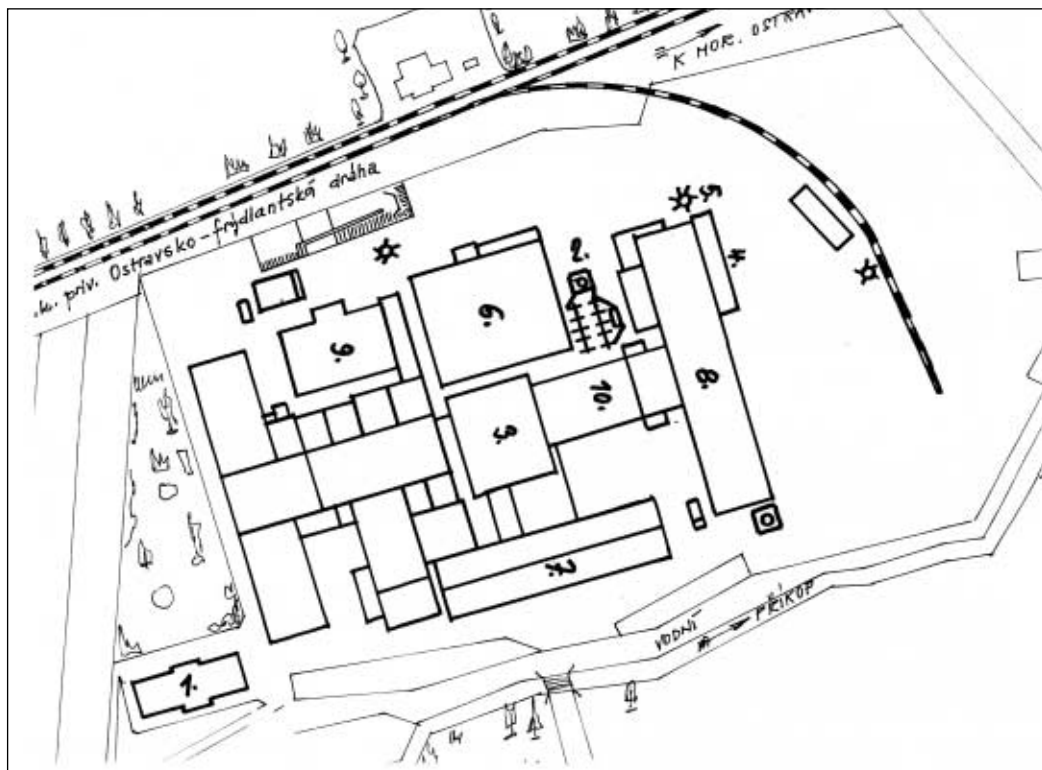
Přímý doklad o zahájení výroby celulózy se nedochoval. Podle tovární tradice i podle kroniky města Vratimova se tak stalo 12. prosince 1883, kdy byly vyrobeny první

Vertikální vařáky celulózy, ve Vratimově po roce 1887

Nejstarší známý plán
továrny na celulózu
z roku 1888 - 1892

- 1 - ředitelství společnosti
a byty ředitele a vedoucího
výroby
- 2 - kyselárna, výroba
kyseliny siřičité
- 3 - varna I
- 4 - malá kotelna
- 5 - zdroj veřejné pitné vody
- 6 - nová varna
- 7 - výroba dřevěných štěpků
(brusírna)
- 8 - sklady síry a sírových kyzů
- 9 - bělení celulózy
- 10 - kyselinové oddělení

Další budovy se nepodařilo
identifikovat.

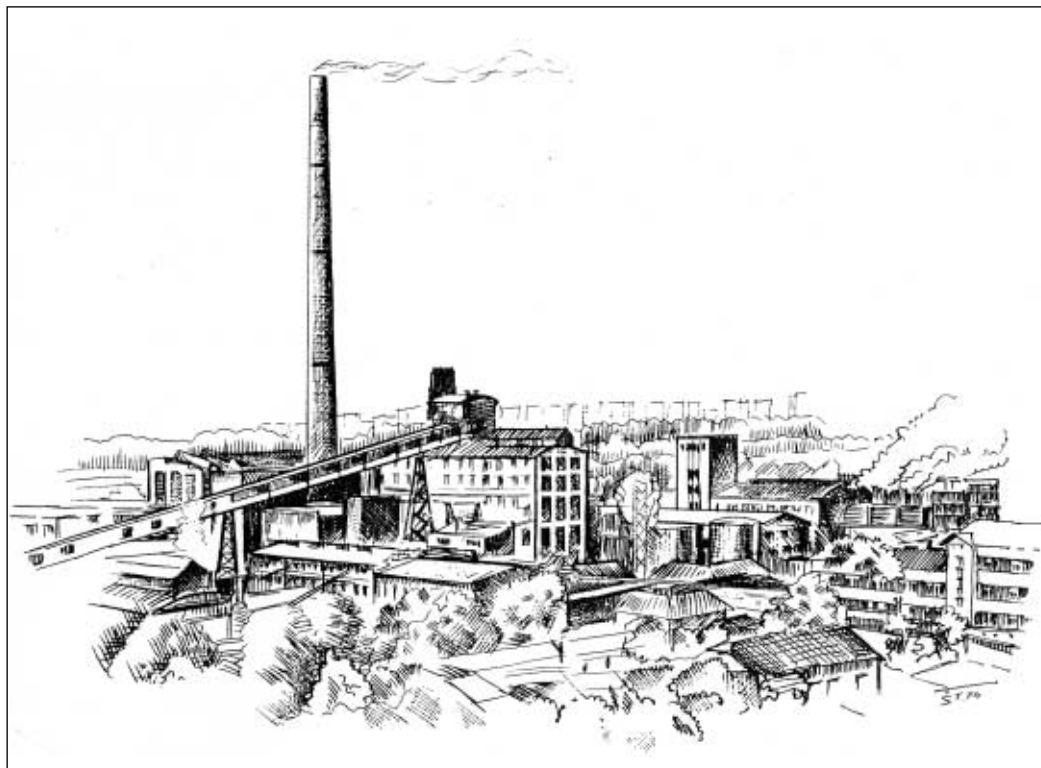
kilogramy celulózy.⁵² Jak víme z pozdějšího vyjádření ředitele Augusta Thumba v prosinci roku 1883 začala pracovat pouze polovina závodu a celý závod byl dokončen až v dubnu roku 1884. Okr. hejtmanství v Těšíně svolalo na den 4. dubna 1884 komisionální jednání přímo do nové továrny, aby mohl být závod zkolaudován a oficiálně uveden do trvalého užívání.⁵³ V kolaudačním protokolu bylo konstatováno, že továrna byla vybudována dle schváleného povolení až na bod 4, podle kterého měla být veškerá odpadní voda filtrována než opustí areál závodu. Proti tomuto nedostatku se nejostřeji postavil sanitární rada a okresní lékař v Těšíně MUDr. Fizia a trval na dodržení původního nařízení. Vedení firmy se proti tomu ohradilo skutečností, že na nádvoří závodu nechal vídeňský projektant vybudovat čistící - usazovací bazén, který podle něj plně nahradí požadované filtry.⁵⁴

Rozvoj celulóžky za ředitele Thumba

I po zahájení výroby celulózy probíhaly v rámci plánu na dostavbu závodu další výkupy pozemků a jiných nemovitostí. V té době se soustředila pozornost majitelů na extravilán obce Velká Hrabová, kde měla postupně vyrůstat především dělnická a úřednická kolonie.⁵⁵ V roce 1885 odešel z funkce

ředitele závodu Josef Brablec a na jeho místo byl angažován Millerův i Gutmannův člověk, který v následujících letech vtiskl nejen továrně, ale i vesnici Vratimov novou, modernější tvář, která se ve své podstatě dochovala až do 80. let minulého století. Jmenovaný ředitel, úspěšný technik a manažer se jmenoval August Thumb a pocházel z Altschaufenu ve Württembersku, kde jeho otec Karl Thumb byl dílovedoucím. Augusta Thumba ve Slezsku poprvé nacházíme dne 22. listopadu 1870 ve městě Frývaldov (dnes Jeseník). Zde se jako devěťadvacetiletý muž oženil s dcerou barvířského mistra Josefa Böhma z Mikulovic. Ženich byl dílovedoucím v brusírně dřeva, nacházející se v Sandhýblu (dnes Písečná), v závodě, který se v průběhu let změnil v továrnu na celulózu a papírnu Bialathal.⁵⁶ O dva roky později se zde také oženil jeho bratr Viktor, známý jako vlastník továrny na lokomotivy a stroje pro papírny a celulóžky ve Vídni. Viktor Thumb si jako vdovec vzal za manželku dceru Annu Josefa Wolfa, hoteliéra tamtéž.⁵⁷ Z Frývaldova odešel August Thumb někdy po roce 1874.⁵⁸

Druhý návrat Augusta Thumba do českého Slezska v roce 1885 byl ve znamení příchodu uznávaného odborníka a člověka s mezinárodními zkušenostmi v oboru papíru. Novému řediteli bylo čtyřicet čtyři let a měl za sebou praxi jak v bratrově strojírně, tak Neusiedelské papírně rodiny Millerovy. Ve své funkci ředitele Vratimovské továrny

*Celulózka ve Vratimově,
celkový pohled,
stav ze 70. let 20. století*

setrval August Thumb až do konce života v roce 1907.⁵⁹ Uvedených dvacet dva let zasvětil nejen rozvoji továrny, ale také dnešního Vratimova. Rok 1885, ve kterém nastoupil do své funkce mu přinesl hned několik zatěžkávacích zkoušek. Především to byly trvalé problémy s kvalitou vypouštěných odpadních vod do řeky Ostravice, zamořování okolí závodu průmyslovými exhalacemi z energetické části továrny i úniky jedovatých látek do spodních vod. Problému - dnes souhrnně nazývanému ekologie, se budeme věnovat samostatně, ať už se to týká samotného Vratimova, či měst Moravská a Polská Ostrava. Druhou vážnou zkoušku Thumbovi připravila na podzim roku 1885 samotná příroda. Podzimní vody řeky Ostravice silně poškodily kromě jiných lokalit také samotný jez na řece Ostravici u Vratimova. Povodňové přívaly vod vytvořily na levém moravském břehu nové říční koryto tím, že obešly stávající jez. Nové koryto řeky bylo 20 metrů široké a tak hluboké, že mlýnská strouha napájená nad jezem a přivádějící vodu přes Kunčice do Moravské Ostravy a Přívozu zůstala bez vody. Proto musel být starý jez prodloužen až k novému moravskému břehu, a tím se koruna jezu zvýšila z 55 metrů na 72,4 metrů. Rozšířením původního řečiště Ostravice byla hladina řeky trvale snížena, a tím trpěli všichni uživatelé včetně celulózky.⁶⁰

Po nástupu nového ředitele nebyla situace v továrně taková, jakou by tak náročná

výroba potřebovala. Především scházel tzv. odvodňovací stroj na celulózu - kterým byla hotová celulóza formována do plátů, připomínajících silné lepenky a které velmi výhodně zvyšovaly cenu výrobku. Dále byly v továrně problémy s laboratořemi, dílnami, byty, obchody i se základním hygienickým vybavením. Také bezpečnost práce a nedostatek kvalifikovaného personálu způsobovaly řadu komplikovaných situací, jako například dva smrtelné úrazy vařičů štěpků z prosince roku 1886, kdy vinou nekvalifikovaného postupu při vypouštění várky rozvařených štěpků byli mokrou parou (230°C) smrtelně opaření dva zaměstnanci.⁶¹

Rostoucí potřeba celulózy nejen v papírně Neusiedelská, kam vratimovští svou produkci prodávali, vedla majitele k plánům dalšího rozvoje firmy. Koncem roku 1886 byl připraven projekt rozšíření výroby. Čtyři staré a výkonově slabé vařáky měly posílit nové, obsahově výkonnější vařáky. Rozšíření varny však vyžadovalo další páru, zvýšený výkon kotelny i parního stroje. Všechny tyto stroje byly opět dodávkami VHHT ve Vítkovicích a stavební práce byly prováděny vlastními silami.⁶² Kolaudace varny a čtyř nových vařáků se konala 21. prosince 1887, když nová hala parních kotlů a strojovna parních strojů byla kolaudována v měsíci listopadu.⁶³

Souběžně s problémy technickými bylo potřebné řešit i otázky stabilizace odborných pracovníků, žijících v obci s rodinami v podnájmech či pracovníků přebývajících ve Vra-

timově zatím bez svých rodin. Ředitel Thumb tuto situaci začal rázně řešit od konce roku 1886. Ve spolupráci s majiteli projednal výkupy pozemků v katastru obce Velká Hrabová a v bezprostřední blízkosti železniční tratě Ostrava - Frýdlant nechal vystavět jeden úřednický dům a jeden ubytovací dům - tzv. kasárna - pro přechodné pracovníky. Obecní

rada Hrabové schválila plány výstavby dne 22. března 1887 a 15. listopadu téhož roku byly byty zkolaudovány a ihned obydleny.⁶⁴ Do roku 1890 vyrostly v Hrabové úřednické domy čísla 112, 124, 126 a kasárna číslo domu 127.⁶⁵ (pokračování)

POZN MKY:

- 1 Stoupa-stupník byl stroj na roztlačování vláken lnu pomocí vodní energie. Okované dřevěné tloučky dopadaly do kamenných žlabů a s příměsí vody a vápna připravovaly vlákninu k čerpání papíru. V 17. století byl vynalezen v Holandsku stroj - odtud holander, ve kterém se rotačním pohybem válce s mosaznými noži připravovala papírenská vláknina. Mletí probíhalo ve vodní lázni pomocí vodního kola. Tyto stroje později nahradily stoupy.
- 2 Bělení je proces, který má za úkol dosáhnout náležité bělosti vláknin určených k výrobě papíru. Tento proces připravil rozvoj tovární velkovýroby papíru. Bělení může probíhat buď ve varném procesu, při bělení v holanderech za přítomnosti chlorového vápna.
- 3 Dřevovina, neboli ohrus, sbroušené dřevo je hmota, v níž jsou dřevitá vlákna potrhána na brusech - strojích k tomu účelu určených. Dřevovina byla předchůdcem celulózy a přidávala se do vlákniny, aby se papír zlevnil. Tato technologie však nenašla trvalého uplatnění. Sulfátová celulóza se získává vařením štěpků v roztoku louhu sodného (NaOH) a siričitého (Na₂S). Nebělená celulóza má hnědou barvu a není vhodná k výrobě psacích papírů. Vyniká však velkou pevností. Sulfátová celulóza se vyrábí vařením dřevěných štěpků s varnou kyselinou - roztok kyselého siričitanu vápenatého Ca(HSO₃)₂ v kyselině siričité H₂SO₃. Tato celulóza je dnes základní látkou při výrobě papíru.
- 4 Zemský archiv Opavě (dále jen ZAO), III. oddělení, podnikové archivy, fond Pražská Neusiedelská, a.s., závod Vratimov 1882 - 1945 (dále jen PNE - VRA), inv. č. přírůstky, Kupní smlouvy, sign. VII/25 - Jan Válek, ze dne 30. 4. 1882
- 5 K tomuto nedostatku pramenů přispěly v zásadě dvě skutečnosti. V roce 1912, kdy vratimovská továrna byla rodinou Millerovou přičleněna k Neusiedelské, a. s. byly asi odvezeny všechny úřední, právní i účetní doklady k existenci firmy a za druhé centrála spolku na výrobu celulózy se nacházela ve Vídni, kde tyto doklady byly archivovány od svého vzniku. Po vzniku a. s. Pražská Neusiedelská v roce 1920 už nejstarší archivní doklady nebyly deponovány v ČSR. Pokusy kontaktovat přímé dědice Millerovského podnikání na Ostravsku se autorovi nepodařilo dotáhnout k žádoucím výsledkům.
- 6 Palát, J.: Podnikatelské aktivity vídeňské rodiny von Miller zu Aichholz a industrializace Ostravska, rukopis, Ostrava 2001, 96 s.
- 7 Künschelm, O.: Vom glanzvollen Ausstieg bis zur „Tragödie alten Reichtum“. Familien und Firmenstrukturen im Haus Miller - Aichholz. In: Bürgertum in der Habsburgermonarchie VIII, Wien, Köln, Weimar 2000, s. 112 - 121
- 8 Bibliografický slovník Slezska a severní Moravy, sv. 2, Ostrava-Opava 1994, heslo Gutmann
- 9 Künschelm, O.: Von glanzvollen....., cit. dílo, s. 117
- 10 Korda, J.: Příběh sedmi vynálezů, Praha 1968. s. 236
- 11 Tamtéž, s. 238 an
- 12 ZAO, pracoviště Olomouc (dále jen POL), fond Ústřední ředitelství arcibiskupských velkostatků v Kroměříži (dále jen ŮRAS), inv. č. 1 017, 1 018 lesní úřad Ostravice, Hukvaldy za léta 1880-1884, měření, plány, těžba, k. 1 098
- 13 Keim, K.: Das Papier. Stuttgart 1956, s. 96 an
- 14 Státní okresní archiv (dále jen SOKA), Frýdek - Místek, fond okresní úřad Frýdek (dále jen OÚ Frýdek), inv. č. 935, sign. X, Záležitosti vodního práva - Vodní družstvo Vratimov 1863 - 1926, k. 894
- 15 Dějiny Ostravy, Ostrava 1993, s. 143
- 16 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. přírůstky, Kupní smlouvy, sign. VII/15 - Josef Naizar, ze dne 4. 10. 1882, viz příložený plán parcel
- 17 Valošek, I.: Vratimov. Minulost a současnost města papíren, Vratimov 1974, s. 100
- 18 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. 56, povolení ke stavbě ze srpna 1882, k. 7
- 19 SOKA F-M, fond OÚ Frýdek, inv. č. 935, sign. X, cit. pramen, k. 894
- 20 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. přírůstky, kupní smlouvy, sign. VII/25, smlouva prodeje gruntu Josefa a Marie Krukových - tzv. postupní prohlášení ze dne 11. září 1882
- 21 Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sv. 11, heslo Richter, K., Ostrava 1998, s. 117. Dále sv. 5, heslo Glassner, K. J., Ostrava 1998, s. 33
- 22 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. přírůstky, nejdříve to byla kupní smlouva Jana Války, sign. VII/25 a pak se tyto ceny opakují také u dalších kupů
- 23 Tamtéž, smlouvy uzavřené do konce května roku 1882
- 24 Vídeňské katastrální jito = 0,575 ha
- 25 Proveden součet jednotlivých kupů do konce června 1882
- 26 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. přírůstky, kupní smlouvy. Poprvé u Jana Války, tzv. postupní prohlášení, datované ve Vídni dne 11. září 1882
- 27 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. 56, povolení ke stavbě ze dne 29. 8. 1882, k. 7
- 28 Valošek, I.: cit. dílo, s. 101. Autor citované práce k reprodukováným pramenům a dalším archiváliím uvedl, že jsou uloženy v podnikovém archivu Vratimovských papíren, ale zde se, bohužel, nenachází a nepřebírá je do svého podnikového archivu ani nástupce této firmy Biocel Paskov.
- 29 ZAO, III. odd. fond PNE-VRA, inv. č. 56, cit. pramen, k. 7
- 30 ZAO, POL, fond ŮRAS Kroměříž, inv. č. 10 387, sign. E 42/ 10-10, Prodej dříví dr. Karlu Richterovi pro celulózku v Kunčicích. Zde také analýza o ustupujícím významu dřeva v průmyslu, k. 1 324
- 31 Tamtéž, dopis Metropolitní kapituly arcibiskupovi ze dne 15. srpna 1882, k. 1324
- 32 Katalog moravských biskupů, arcibiskupů a kapitol staré a nové doby, Olomouc 1977, strojopis, příložený přehled
- 33 Viz poznámka 31

- 34 Tak tuto skutečnost uváděly všechny příležitostné tisky bývalých Vratimovských papíren, n.p. Stejně tak učinil i Herbert Kummer, ředitel celulózky ve své práci. Tyto skutečnosti akceptoval i Isidor Valošek.
- 35 Kummer, H.: Továrna na celulózu ve Vratimově. In: Technická práce na Ostravsku 1926-1936, Ostrava 1937, s. 490
- 36 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. 64, Zřízení a výstavba usazovacích a filtračních nádrží pro odpad. vody. 1892 až 1893, k. 7
- 37 Korda, J.: Příběh....., cit. dílo, s. 266
- 38 Markowich, J.: Die oesterreichische Papier-Industrie, s. 13, In: Die Gross-Industrie Oesterreichs, Thom V, Wien 1898
- 39 Palát, J.: Podnikatelské aktivity....., cit. práce, s. 64
- 40 Hoffmann, C.: Praktisches Handbuch der Papier - Fabrikation, II. Band, 2. Auflage, Berlin 1897, s. 864
- 41 SOKA F-M, fond Archiv města Vratimova, inv. č. 76, Celulózka Vratimov 1905 - 1945, k. 12 zde se nachází několik druhů grafického znázornění výroby celulózy. Český překlad autor.
- 42 ZAO, III. odd., fond PNE-VRA, inv. č. 2, Tlakové nádoby z let 1882 -1910, k. 2
- 43 Tamtéž, vařáky byly vyrobeny ve Vítkovické kotlárně z nejlepší bessemerovské oceli. Vařáky byly stojaté, výšky 4,8m, průměru 1,5m a zkušební tlaku 12 atm. V roce 1887 po rekonstrukci celulózky byly postaveny čtyři další. Průměr měly 3 metry, výšku 8 metrů a zkušební tlak byl 7 atm.
- 44 Aktiengesellschaft der K. K. Priv. Papierfabrik Schlägmühl, Wien, s.21, In: Die Gross - Industrie Oesterreichs, Thom V, Wien 1898
- 45 Valošek, I.: Vratimov....., cit. dílo, s. 102
- 46 SOKA F-M, fond Archiv města Vratimova, inv. č. 31, Kronika obce Vratimova, s. 168
- 47 Tamtéž, s. 172
- 48 ZAO, fond PNE -VRA, inv. č. 197, Zřízení železniční zastávky ve Vratimově 1883-1885, dopis ze dne 14.4.1883, k. 17
- 49 Tamtéž, dopis ze dne 14. 6. 1883, k. 17
- 50 Tamtéž, dopis c. k. priv. Ostravsko-frýdlantské dráhy ze dne 25. 6. 1884, k. 17
- 51 Tamtéž, dopis c. k. Generální inspekce rakouských drah ve Vídni, k. 17
- 52 SOKA F-M, fond Archiv města Vratimova, inv. č. 31, Kronika....., cit. pramen, s. 168
- 53 ZAO, fond PNE-VRA, inv. č. 56, Kolaudace....., cit. pramen, k. 7
- 54 Tamtéž, rekurs dr. Richtera, k. 7. Problémům životního prostředí na dolním toku Ostravice poškozeného provozem celulózky se budeme věnovat od roku 1882 do roku 1937 v samostatném příspěvku v tomto časopise
- 55 ZAO, fond PNE-VRA, inv. č. přírůstky, Kupní smlouvy, sign.VII/ 22, Františka a Agnes Tomášovi, VII/23 Jenovéfa Urbanová a další
- 56 ZAO, fond Sbírka matrik bývalého Sm kraje, část I. (dále jen SbM I), Oddací matrika města Frývaldova, sign. Je-III-40, fol. 190
- 57 Tamtéž, fol. 201, Svatebním dnem se stal 16. říjen 1872
- 58 Tamtéž, Je-III-42, fol.315, ještě v březnu roku 1874 křtil A.Thumb dceru Karolinu
- 59 Městský úřad ve Vratimově, matriční úřad města, úmrtní matrika z roku 1905. Úmrtí Aug. Thumba není zapsáno, místo úmrtí se nepodařilo nalézt.
- 60 SOKA F-M, fond OÚ Frýdek, inv. č. 935, sign X, cit. pramen. Zápisy vod. družstva o povodních v roce 1885, k. 894
- 61 ZAO, fond opisy matrik, Generální vikariát Těšín, sign. SO-VI-2, Vratimov, opisy za rok1886, úmrtní část. Dne 27. 12. 1886 byli smrtelně zraněni při vypouštění várky celulózy zaměstnanci Antonín Filipec, vařič celulózy, který zemřel ještě téhož dne a 31. prosince na následky opaření zemřel druhý dělník Jan Dedek. Oběma mužům bylo teprve 23 let.
- 62 ZAO, fond PNE-VRA, inv. č. 159, výstavba závodu v letech 1887-1892, k. 15
- 63 Tamtéž, kolaudační protokol okr. hejtmanství Těšín, k. 15
- 64 Tamtéž, inv. č. 174, Výstavba domů 122, 126, 127 v Hrabové, k. 16
- 65 SOKA F-M, fond OÚ Frýdek, inv. č. 935, sign. X, cit. pramen, Zápisy vod. družstva, k. 894

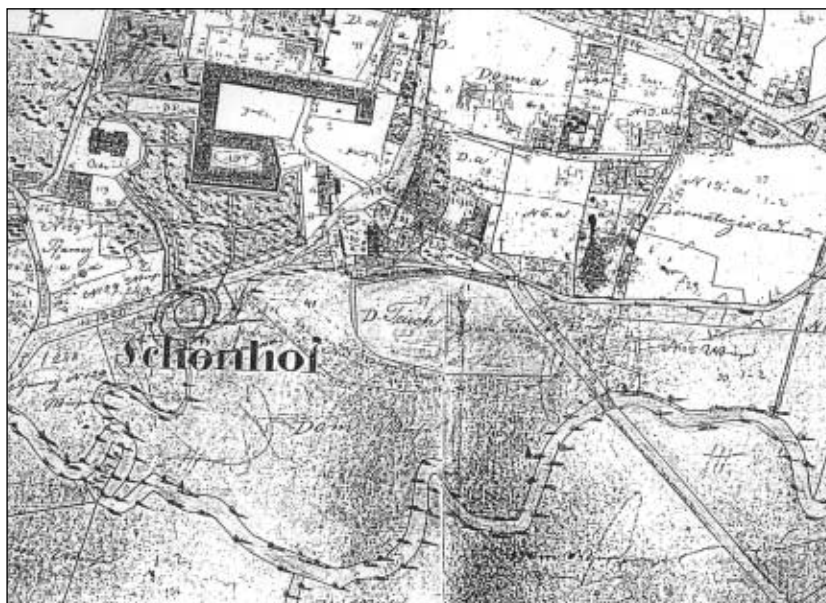
Z historie Šenova a šenovského zámku

Jaromír Polášek

V nedávné době skončila v městském muzeu v Šenově na Frýdecko-Místecku unikátní výstava, nazvaná „Historie šenovského zámku a poddanských vesnic“. Výstavu připravilo Šenovské muzeum ve spolupráci s Ostravským muzeem a Zemským archivem v Opavě a celá byla věnována především dnes již neexistujícímu zámku v Šenově. Vystaveny byly také dokumenty k historii Šenova a dalších obcí na někdejším šenovském panství – Václavovic, Horní Datyně, Bartovic a Radvanic. Kromě předmětů denní potřeby, součástí zámeckého vybavení, historických fotografií, pohlednic a archiválií výstava

prezentovala i archeologické nálezy z povodí říčky Lučiny a doklady získané z hospodářského objektu někdejšího šenovského zámku.

Šenov, dříve zvaný též Šonov, Schönhof, Szenów či Krasne Dwory, patří k nejstarším obcím na Frýdecku. Historik Jaroslav Bakala předpokládá vznik starší slovanské osady již v průběhu 12. století, ještě před velkou lánovou kolonizací.¹ Později byl Šenov alodním statkem ve vlastnictví šlechtických rodů z těšínského knížectví. První písemná zmínka o Šenovu pochází z rozmezí let 1302-1319, kdy byl v soupisu desátků vratislavského biskupství, nazvaném „Liber foundationis episcopatus

Šenovský zámek na indikační skice (Isk) z roku 1836 (výřez z většího celku).
ZA Opava, inv. č. 305, sign. SL 437, číslo kartónu 66 – IV g h 818, 437 SL., Blt. VI, VII, III, IV + mapa 40 listů.

Wratislawiensis“, v oddíle „Registrum Wyasdense“ uveden pod názvem „Sonow“. Výsek osad z rejstříkového soupisu, vztahujícího se k těšínskému knížectví, poskytuje seznam dvaceti devíti lokalit a byl pořízen za wratislavského biskupa Jindřicha z Vrba.²

Ve 14. století se zmiňují jako majitelé Šenova šlechtici s predikátem Šašek ze Šenova. V roce 1388 se Šenov připomíná jako zvláštní samostatný statek. Ze dne 25. dubna 1426 pochází smlouva sepsaná v Moravské Ostravě, podle které prodal Vavřinec ze Šenova se souhlasem bratra Mikuláše ves Čertovu Lhotku (dnešní Ostrava-Mariánské Hory) zdejšímu měšťanovi Boze Mertenovi. V roce 1446 pravděpodobně tentýž šlechtic, Nicklik von Schonaw, prodal svůj dům v Těšíně. Jméno Niklíka ze Šenova se v letech 1436-1450 v různých listinách vyskytuje celkem šestkrát. Podobně se v roce 1481 uvádí vladyka Mikuláš Lvík ze Šenova a v roce 1496 Jan Lvík ze Šenova.³

Přesné umístění jejich rodového sídla, pravděpodobně menšího hrádku (drobného středověkého opevnění nebo tvrze), není doposud podloženo archeologickými nálezy. Panuje domněnka, že bylo totožné s umístěním pozdějšího, dnes již neexistujícího šenovského zámku. Naproti tomu starší místní tradice umísťovala tvrz do míst pozdějšího hospodářského dvora, zvaného „Škrbeň“. Šenov ve středověku představoval rozsáhlou zemědělskou osadu, která jako centrum alodního statku stejnojmenného rodu Šašků ze Šenova dávala předpoklady pro brzký vznik farního kostela. Kostel mohl vzniknout pravděpodobně dřevěný již ve 14. století s patrociniem sv. Mikuláše, které je s ohledem na zničení většiny šenovských

archiválií doloženo až mnohem později. Kostel je poprvé zmiňován k roku 1447.⁵ Kostel mohl svým umístěním souviset se sídlem majitelů alodu, tento předpoklad se dosud nepodařilo prokázat.⁶

V první polovině 16. století bylo šenovské zboží dočasně připojeno k majetku knížecí komory těšínské. Zřejmě proto o Šenovu dočasně nemáme takřka žádné písemné zprávy. Šenov v tomto období často měnil zástavní držitele, fakticky zůstával knížecím majetkem. Tak například v roce 1522 se jako majitel uvádí Jan Čepel z Belku, v roce 1531 převádí Kašpar z Ketře zastavený šenovský statek Janu Sedlnickému z Choltic.⁷ Praděpodobné je, že do roku 1549 bylo šenovské zboží v majetku těšínských knížat, posledním piastovským držitelem byl kníže Václav (1549-1579), manžel Marie, rozené z Pernštejna. Po jeho smrti se mezi věřiteli zadluženého knížecího majetku objevili i Jan Sedlnický z Choltic a na Polské Ostravě a Vlček z Dobré Zemnice. Zřejmě v této souvislosti došlo k prodeji Šenova Janu Sedlnickému. Teprve sňatkem Aleny Skrbenské z Hříště s Albrechtem Sedlnickým z Choltic a na Vratimově mohlo dojít ke vzniku situace, která vedla v roce 1576 k prodeji Šenova rodu Skrbenských.

Ještě v roce 1561 Šenov držel Albrecht Sedlnický z Choltic, v roce 1576 se uvádí Václav Skrbenský z Hříště a po jeho smrti v roce 1592 měli Šenov jeho bratři Hanuš, Jaroslav a Petr Skrbenští z Hříště.⁸ Mezi svědky, kteří jsou uváděni na listinách vyhotovených v těšínské knížecí kanceláři v letech 1583-1584, se v jednom případě objevuje jméno Kašpara Šobišovského ze Šynovic, ve druhém případě Kašpara Šebišovského ze Šonovic, úředníka těšínského. V roce 1584 je uveden jako Kašpar Šobišovský ze Šinovic.⁹ Jednalo se o příslušníka nižší šlechty, který nejspíše poskytoval svoje služby Jaroslavu Skrbenskému na Šenově.

Radvanický učitel a historik Šenova Hanuš Lankočí nesprávně uvádí konec roku 1549 jako datum, kdy došlo k přechodu šenovského panství do majetku Skrbenských z Hříště.¹⁰ Jisté je, že Šenov sousedil bezprostředně se slezskoostrovským panstvím Sedlnických, proto do úvahy připadalo rozšíření tohoto panství. Sedlničtí z Choltic pravděpodobně v polovině 16. století zahájili výstavbu menšího renesančního zámku. Zámek mohl polohou navazovat na starší šlechtické sídlo.

Definitivní podobu zámek zřejmě získal až za nového vlastníka, kterým se po krátké

držbě Václava Skrbenského z Hříště stal jeho bratr Jaroslav, pán na Šenově a Hoštálkovech, zemský maršálek knížectví těšínského. Ten zemřel 10. března 1603 ve věku 86 let a jeho náhrobek je umístěn v šenovském farním kostele Prozřetelnosti Boží. Jaroslav Skrbenský byl druhorozeným synem moravského šlechtice Jana z Hříště, sudího menšího práva olomouckého a jeho manželky Elišky Petřvaldské z Petřvaldu. Vzhledem k významu úřadu, který zastával, lze předpokládat radikální přestavbu a rozšíření stávajícího šenovského zámku za jeho vlády, bohužel tuto domněnku nemůžeme potvrdit vzhledem k nedostatku písemného materiálu. Radimský uvádí, že v roce 1619 držel Šenov spolu s Řepišťemi a Bartovicemi Hanuš mladší Skrbenský z Hříště.¹¹ V roce 1622 byl šenovský statek odhadnut na 3 500 tolarů, statek v Bartovicích na 1 700 tolarů a v Řepišťích na 1 170 tolarů. Majitelem těchto statků a obcí byl Jan (Hanuš) Skrbenský z Hříště. Václav Skrbenský z Hříště držel statek Velké Kunčice, který byl oceněn na 3 500 tolarů, a Vratimov, oceněný na 1 963 tolarů.

Za vlády Jaroslavova syna Jana Skrbenského, později zvaného Starší, náležel Šenov pod řepištskou farnost. Zdá se však pravděpodobné, že právě tehdy došlo v Šenově k úpravám staršího dřevěného kostela, zasvěceného sv. Mikuláši. Lankočího předpoklad, že v roce 1618 byl v Šenově postaven nový farní kostel, se naproti tomu nezdá být pravděpodobný.¹² Vizitační protokol z roku 1679 uvádí, že kostel je na epistolní straně tak zpráchnivělý, že hrozí zřícením. V případě jeho výstavby v roce 1618 by stavba při průměrné údržbě jen stěží v tak krátkém čase natolik zchátrala. O kolátorovi kostela, kterým byl Karel Skrbenský, vizitátor nelichotivě poznamenává, že v jeho zámku o nedělích a svátcích v zimě štípají dříví, ba i v samý den Narození Páně.¹³ V roce 1679 se v děkanátu fryštátském konaly dvě vizitace – první vykonal těšínský děkan Alexander Klaybor na základě nařízení vratislavského biskupa-kardinála, landgrafa hesského, druhou provedl fryštátský děkan Fridrich Ferdinand Chalík, rodák z města Frýdku.¹⁴

Majitelé šenovského panství Skrbenští z Hříště byli dlouhý čas horlivými stoupenci náboženské reformace, podobně jako většina tehdejší venkovské šlechty – Jiří a Václav Vlček z Dobré Zemice, Karel Mitrovský, Jan, Albrecht a Petr Sedlníční, Bernard Marklovský na Bludovicích, Adam Borek na Vendryni, a další. Za Jana Skrbenského, který byl 25. listopadu 1658 jako první příslušník svého

rodu dědičně povýšen mezi svobodné pány v království Českém, šenovský kostel sloužil k bohoslužbám místním evangelíkům. Podobně jako další evangelické kostely v okolí byl i tento dne 25. března 1654 uzavřen a evangelické bohoslužby v něm byly zakázány. Stalo se tak na základě doporučení náboženské komise, sestávající z fryštátského arcikněze a děkana Dr. Václava Otíka z Dobřan (Wacslaw Otyk z Dobrzanu) a císařského plukovníka Abrahama Steinkellera.

Šenovským evangelíkům se nadále dostávalo podpory u jejich pánů. Šenovští evangelíci se scházeli k tajným bohoslužbám na zámku. Pokud na zámku byla kaple, o její podobě nic bližšího neznáme. Pravděpodobně na základě udání v noci z 8. na 9. září 1659 vpadl Otík s žoldněři a pacholky do Šenova, rozkázal vylomit zámeckou bránu, nechal ztlouci mušketyra Šebestiána a písaře Jáchyma. Zámek vyrabovali, pobrali peníze, stolní stříbro, šaty, jídlo a pohaněli manželku Jana Skrbenského – Juditu, rozenou Bruntálskou z Vrbna, že jest „luterka ďáblová“. Jan Skrbenský si na toto nepřístojné chování stěžoval spolu s dalšími šlechtici listem adresovaným samotnému císaři ještě v roce 1663. Zemřel v roce 1664 a je pohřben v kryptě farního kostela Prozřetelnosti Boží.

Podobu šenovského zámku v nejstarším období jeho vývoje neznáme. Popis panství na 74 německy psaných listech obsahuje urbář panství Šenov, jehož opis byl vyhotoven 29. prosince 1761 v Šenově.¹⁵ Obsahuje soupis rustikálu v obcích Šenově (Schönhoff), Bartovici (Barttelsdorff), Datyně (Dattin) a Václavovici (Wentzlowitz). Urbář byl sepsán na popud Karla Františka Skrbenského z Hříště, který zdědil Šenov v roce 1720 (narodil se 15. října 1683, zemřel v Šenově 18. října 1768). Šenovský rodový statek Skrbenských byl v té době jedním z mála na Těšínsku, které sestávaly z více než jedné či dvou vesnic. Za svého dlouhého života zastával Karel František řadu významných úřadů; nejprve byl nejvyšším sudím, pak maršálkem knížectví těšínského a císařským tajným radou a komořím.

K samotnému Šenovu za vlády Karla Františka patřily 3 dvory, 2 mlýny, právo vařit pivo a pálit kořalku a především soustava 45 rybníků, která náležela k největším a nejvýnosnějším v širokém okolí. Urbář uvádí v Šenově 120 poddaných, z toho bylo 17 sedláků, 4 poloviční sedláci, 45 zahradníků (z toho 5 na Podlesí, na Škrbni 14, na Lysůvkách 13 a na Podvihově 12, 43 chalupníci a 11 malých neboli podružských chalupníků.

Šenovský zámek
na litografické pohlednici
s dlouhou adresou, vydané
v roce 1900 L. D. Endersem
v Novém Jičíně.

Karel František Skrbenský byl také zakladatelem současné nejvýznamnější dominanty města Šenova – chrámu Prozřetelnosti Boží. Stavba byla započata v roce 1764 na místě dřívějšího dřevěného kostela sv. Mikuláše. Benedikci provedl vratislavský světící biskup 13. července 1767.¹⁶ Chrám byl slavnostně konsekrován 9. srpna 1772 již po smrti zakladatelově, za vlády jeho syna Oty Amadea Josefa (1720-1780). Konsekraci provedl vratislavský biskup Filip Gotthard hrabě Schaffgotsch. Podle místní pověsti byl kostel záměrně postaven s upravenou orientací, aby majitel zámku z okna pokoje v prvním patře mohl otevřenými kostelními dveřmi popatřit k hlavnímu oltáři.

Půdorys zámku, zámeckého dvora, parku a farního kostela zachycuje indikační skica stabilního katastru slezského z let 1835 až 1836.¹⁷ Když v roce 1822 zemřel majitel šenovského panství Jan Karel Srbenský z Hříště, velkostatek byl rozdělen mezi jeho bratry – Antonína a Filipa Skrbenské. V roce 1829 Filip Skrbenský prodal svou polovinu Antonínovi Skrbenskému. Ten zamýšlel prodat celý velkostatek i se zámkem Filipu Ludvíkovi hraběti Saint-Genois. V souvislosti s prodejem byly v letech 1829-1836 pořízeny inventáře zámeckého zařízení.¹⁸ Zámecká budova, staršího renesančního původu, byla krátce před tímto datem naposledy výrazněji přestavěna. Jednalo se o čtyřkřídlovou jednopatrovou dispozici, s větším vnitřním obdélným nádvořím, uprostřed s kašnou, kterou napájel dřevěný gravitační vodovod, vedený ze směru od Podlesí. Jižní křídlo zámku bylo zpevněno několika mohutnými pilíři. V přízemí objektu

byly situovány byty služebnictva, komory, sklady, spížírna a kuchyně. Za hlavním vstupem byla vrchnostenská kancelář, na ni navazovala zámecká registratura. V prvním poschodí bylo 24 průchozích panských pokojů, poměrně skromně vybavených, a větší knihovna. V rozsáhlé zámecké knihovně mezi jinými byl uložen rukopis o chovu koní, který sepsal Kristof Bernard Skrbenský, svobodný pán z Hříště (zemřel 3. března 1686).¹⁹

Antonín Skrbenský z Hříště v roce 1867 prodal šenovský zámek, hospodářské dvory a polnosti v Šenově, Václavovicích, Bartovicích a Datyni Františce Fattoni von Hein (Fattonové), dceři Dr. Františka Heina, bývalého purkmistra města Opavy, který byl rakouským ministrem spravedlnosti a později prezidentem vrchního zemského soudu ve Vídni. Za panství byla zaplacená částka 677 000 zlatých. V dalších letech statek přešel na její dceru Emu Marii Aresin von Hein. Poslední majitel zámku, kterým se od roku 1893 stal hrabě Jindřich Laryš z Mönnichu, o zámek nedbal a budova včetně jejího vybavení postupně zchátrala. Radvanický učitel Hanuš Lankočí v roce 1913 ve své knize „Obec a panství Šenov“ marně volal po záchraně rozpadajícího se zámku, obdobně o rok později na stránkách Moravskoslezské revue. Zachoval nám poslední popis zámku včetně části vybavení, bohužel poněkud romantický²⁰ Spolu se svým přítelem Adolfem Sobkem získal v letech 1911-1912 povolení ke vstupu do již prázdného zámku a zejména ke studiu písemností a foliantů v archivu panství, který byl

uložen na zámku. Bohužel většina písemností v té době již byla vážně poškozena vlhkostí a hlodavci, přeložena na menší formát, a celý archiv byl rozházen. Po roce 1914 došlo ke zničení většiny archiválií. Značná část zbylého fondu musela být později skartována pro naprostou rozpadlost. V padesátých letech zbytky šenovského zámeckého archivu pečlivě uspořádal archivář František Borský a dnes je fond „Velkostatek Šenov“ uložen v Zemském archivu v Opavě.

Až do roku 1915 byly na zámku prováděny alespoň základní údržbové práce. Všechny prostory byly obyvatelné. V prvním patře zámku zůstala knihovna s přibližně 4000 svazky. Na přelomu let 1914 a 1915, když byli Rusové až u Krakova, majitel zámku nechal převézt všechny cenné věci (zbytky mobiliáře, obrazy a knihy) do svého zámku v Ráji u Fryštátu. Fond knihovny se zčásti zachoval a je v současné době depónován na zámku Larischů-Mönnichů v Karvině-Fryštátě. Poslední majitel Jindřich Laryš údajně před přestěhováním zbytku zámeckého vybavení rozdával jednotlivé předměty formou svatebních darů svým zaměstnancům. Podle nemnohých dobových fotografií můžeme sledovat postupnou zkázu šenovského zámku – mansardová šindelem krytá střecha se 33 jednoduchými vikýři na záběrech nese stopy poškození. Přesto na zámku zůstala zámecká registratura, kancelář byla přenesena do sousedního hospodářského objektu a v části zámku byly byty zaměstnanců velkostatku. Zkázu zámku urychlilo ubytování uherských hulánů v roce 1917.

Po první světové válce se v novinách objevovaly články, volající po záchraně zámku – bylo navrhováno, aby po restaurování sloužil jako muzeum Těšínského kraje nebo jako ozdravovna. Naposledy zámecké pokoje posloužily pro ubytování československé armády v době připravovaného plebiscitu. Podle šenovských pamětníků a údajů v obecní kronice byly v šenovském zámku přechodně ubytovány demarkační jednotky (Maďaři, Francouzi a Italové). Šindelová střecha, dřevěné okenní rámy a veřeje byly za tehdejší tuhé zimy spáleny, odkryté a promoklé zdivo se postupně rozpadalo.²¹ Zámek byl i později záměrně poškozován a postupně bořen.

Ještě v roce 1923 proběhlo úřední šetření, zdali není možno zámek zachránit a po opravě případně přestavět na byty. Ukázalo se, že zdivo je narušené a základy jsou velmi slabé a proto Státní památkový ústav v Praze

vydal svolení ke zboření zámku. V roce 1927 došlo k urychlení zkázy objektu – celý zámek začali postupně rozebírat na stavební materiál, který byl rozprodán místním občanům ke stavbě domků. Majitel někdejšího šenovského panství Bedřich hrabě Larisch-Mönnich se zdržoval ve své vile s menším statkem v Geiseltalsteigu v Bavorsku poblíže Grosshesselohe. Po parcelaci pozemků podle zákona a po rozprodání zbylých z volné ruky si Bedřich v Šenově ponechal jen hospodářský dvůr „Na Brandýse“ se zámeckým parkem a všechny lesy spolu s rybníky. V Šenově se objevoval jen málokdy a o zámek nejevil zájem, proto byla z jeho podnětu ustavena likvidační komise, jejímiž členy byli tehdejší šenovský starosta Antonín Břuska, právní zástupce majitele zámku Dr. František Suchánek, za státní pozemkový úřad Ing. V. Kynčl, stavitel V. Milenovský z Orlové, za zdravotní dozor šenovský lékař MUDr. Josef Doležal.

Zámek byl v té době již pouhou ruinou a z hygienických důvodů nebyl vhodný k obývání. Žádná strana neměla námitky proti jeho asanaci a tak v průběhu roku 1927 celý zámek zanikl. Místní obyvatelé ze zdiva vybírali cihly, za 1.000 kusů platili 100 Kč. Na místě zámku zůstala jen hromada dále nepoužitelné sutě. Ze zámku byla zachována jen úřednická správní budova, ve které byl později umístěn obecní úřad. Před asanací objektu nebyla pořízena fotodokumentace ani stavební zaměření, s výjimkou několika snímků, jejichž autorem byl pravděpodobně fotograf Leopold Košťál z Václavovic, a několika litografických a světlotiskových pohlednic. Kolem dvaceti pozitivů a pohlednic je ve sbírkách Šenovského muzea, další vlastní Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku a soukromí sběratelé.

Část hospodářských objektů a sklepení zanikla teprve začátkem padesátých let. Do té doby stojící zbytky zdí a základy byly zcela rozebrány a terén byl zplanýrován. Podle pamětníků a také podle údaje v šenovské farní kronice byly základy zámku velice mělké, přibližně padesát centimetrů hluboké.²² Zřejmě tehdy došlo i k proražení zbylých klenb a zasypání zámeckých sklepení. Zůstala zachována pouze část jednoho křídla hospodářského traktu, někdejší sídlo obecního úřadu, ve které je dnes umístěna Základní umělecká škola Viléma Wunsche. Přes určitou devastaci a dílčí úpravy se zachoval také někdejší zámecký park, situovaný mezi farní kostel Prozřetelnosti Boží a budovu ZUŠ. V jeho centrální části jsou dosud patrné drobné stopy po někdejším zámku.

*Šenovský zámek na fotografii
Lepolda Koštiala
z let 1927-1928.
Na snímku je dobře patrná
postupující devastace objektu.*

Na jednání místní letopisecké a muzejní komise, kterou vede Milan Pašík, byl v roce 2000 stanoven úkol, prozkoumat všechny dostupné prameny k historii šenovského zámku a následným archeologickým průzkumem potvrdit jeho přesné umístění. Celou akci podpořil bývalý starosta města Šenova Karel Houdek a měla by v budoucnu probíhat se souhlasem Památkového ústavu v Ostravě a pod dozorem opavského archeologického pracoviště. Předběžný povrchový průzkum, který prováděli členové moravskoslezské pobočky České archeologické společnosti, neposkytl dostatečně průkazný materiál, který by prokázal totožnost zaniklého renesančního zámku s někdejší středověkým sídlem Šašků ze Šenova. Na podzim 2001, v předjaří a na podzim 2002 probíhal povrchový terénní průzkum v centru města Šenova, na místě někdejšího zámku, v okolí farního kostela a v místních částech Vraclav a Škrbeň. Celá akce bude pokračovat v roce 2003 – mělo by proběhnout podrobné zaměření půdorysu zaniklého zámku, doplněné dílčí zjišťovací archeologickou sondáží, s následným vyznačením hraničních rozměrů v terénu. V další etapě by mělo proběhnout ověření jedné z hypotéz, která předpokládá možnou existenci staršího středověkého sídla alodních vlastníků Šenova v blízkosti dnešního farního kostela.

K historii města Šenova se zachovala řada důležitých pramenných materiálů, které jsou dnes deponovány v Zemském archivu v Opavě a ve Státním okresním archivu ve Frýdku-Místku. K nejzajímavějším patří urbáře šenovského panství z roku 1761 a 1770, pozemková kniha, která je vedena od

roku 1765, farní matrika začíná prvním zápisem z 23. února 1676.²³ Pozemková kniha Horní Datyně je vedena od roku 1772, Václavovic od roku 1744. Půdorys zámku, zámeckého dvora a parku a také kostela Prozřetelnosti Boží zachycuje indikační skica stabilního katastru slezského z let 1835-1836, uložená v Zemském archivu Opava. V roce 2000 při opravách Základní umělecké školy V. Wünsche došlo k otevření zazděné půdní části někdejšího točitého schodiště – v uzavřeném prostoru byly nalezeny torzovité dokumenty s hospodářskými záznamy z první poloviny 19. století, pocházející ze správy šenovského velkostatku. Deponovány jsou v místním Šenovském muzeu, kde jsou uloženy i další nepočetné hmotné doklady z šenovského zámku – klika s kováním ze zámeckých vrat, římsovníky z kachlových kamen, fragmenty keramiky, mosazné nástěnné svítidlo, poškozené držáky mysliveckých trofejí, atd. Celek doplňuje poměrně málo přesný model zámku, který pochází z 60.-70. let minulého století.

Přes poměrnou torzovitost pramenné základny k dějinám Šenova se v archivních fondech zachovala řada zajímavých materiálů, kterým ze strany badatelů dosud nebyla věnována výraznější pozornost. Platí to i o dvou nejvýznamnějších šenovských památkách – farním chrámu Prozřetelnosti Boží, dříve nazývaném „perlou Slezska“, a zejména o šenovském zámku, který byl zbořen před šestasedmdesáti lety. Věřme, že je jen otázkou času, kdy se některý z badatelů ujme úkolu podrobně zpracovat dějiny šenovského panství, jeho majitelů a historii zámku v Šenově.

POZN MKY:

- 1 Bakala 1982, s. 150-151
- 2 CDS, XIV, č. 110-112
- 3 Pilnáček 1991-1998, s. 1091-1093; LT č. 154, 159, 169, 174, 176, 197, 203, 206, 288, 342
- 4 Lankočí 1913, s. 16; Pašík 2000, s. 6
- 5 Šenovská farní kronika, s. 61; dtto Polášek 2001, s. 70-71
- 6 Polášek 2001, s. 180-183
- 7 Hosák 1938, s. 906-907
- 8 Hosák 1938, s. 906-907
- 9 LT č. 657, 658, 661
- 10 Lankočí 1913, s. 11
- 11 Radimský 1953, tabulky
- 12 Lankočí 1913, s. 30
- 13 Jungnitr. Visitationsberichte der D. Bresl. 1679; dtto Šenovská farní kronika, fol. 62
- 14 Chalík 1679: Status Archipresbyteratus Freystadiensis et Ecclesiarum ad eundem pertinentium, connostatus per Fridericum Ferdinandum Chalík, Fridecensem Silesium.
- 15 Urbarium über all und jede Praestanda, wozu die gesambte Untherthannen gegen der Grundherrschaft rechtmässig verpflichtet...
- 16 Farní kronika, fol. 27
- 17 ZAO, inv. č. 305, sign. SI 437
- 18 ZAO SI 437/527
- 19 ZAO, uložení 4. a, sign. D – 66
- 20 Lankočí 1913, s. 16-20
- 21 Kiška 1992, s. 41-42
- 22 Farní kronika, fol. 53
- 23 Matrica Ecclesiae Schenoviensis in qua baptisatorum Copulatorum et mortuorum series recensetur. A tempore Reverendi Patris Andreae Bartholomaei Panek Silesii Fridecensis. Ao 1676...

PRAMENY A LITERATURA:

- Bakala, J.: Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu. Okresní vlastivědné muzeum, Frýdek-Místek 1982. 168 s.
- Farní kronika římskokatolického farního úřadu v Šenově. SOA Frýdek-Místek. 101 listů (xerokopie uložena v Šenovském muzeu).
- Hosák, L.: Historický místopis země Moravskoslezské. Praha, Společnost přátel starožitností československých 1933 až 1938. 1144 s.
- Kiška, L.: Starší historie a pamětihodnosti obce Šenova ve Slezsku. Šenov, Obecní úřad 1992. 131 s. + příl.
- Lankočí, H.: Obec a panství Šenov. Kronika starobylé dědiny. Union, Polská Ostrava 1913. 88 s.
- Němec, J.: Listinář Těšínska (Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis). Český Těšín 1955, č. 1-112; 1958, č. 113-224; 1960, č. 225-335.
- Pašík, M.: Historie města Šenova v datech. Rukopis. Šenov, Šenovské muzeum 2000. 44 s.
- Pilnáček, J.: Rody starého Slezska, díl 4. Moravský zemský archiv v Brně 1991-1998, s. 1091-1093
- Polášek, J.: Scénář výstavy Archeologické nálezy na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Rukopis. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek – Šenovské muzeum 2000. 50 s.
- Polášek, J.: Zajímavá historie šenovského panství. Region, Frýdecko-Místcko, 3, 1997, č. 47 (25.11. 1997), s. 17
- Polášek, J.: O farním kostele Prozřetelnosti Boží v dnešním městě Šenově. Region, Frýdecko-Místcko, 5, 1999, č. 6 (9.2. 1999), s. 17; č. 7 (16.2. 1999), s. 17
- Polášek, J.: Výstava amatérských archeologů v šenovském muzeu. Region, Frýdecko-Místcko, 7, 2000, č. 36 (5. 9. 2000), s. 7
- Polášek, J.: Skrbenští se usadili v Šenově po odkoupení zadluženého panství. Region, Frýdecko-Místcko, 6, 2000, č. 45 (31.10. 2000), s. 21
- Polášek, J.: Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska. Agave, Český Těšín 2001. 381 s.
- Polášek, J.: Unikátní výstava v Šenovském muzeu možná podnítí archeologický výzkum. Archeologie Moravy a Slezska, 1 (IZ 21), 2001, s. 180-183
- Polášek, J.: Archeologové prozkoumají zámek (V šenovském městském muzeu probíhá unikátní výstava nazvaná Historie šenovského zámku a poddanských vesnic). Region, Frýdecko-Místcko, 8, 2002, č. 2 (8.1. 2002), s. 7.
- Polášek, J.: Šenov. Nejmladší město Moravskoslezského kraje. Kapitoly z historie města. Supplementum. Frýdek-Místek, Muzeum Beskyd 2002, 22 s.
- Radimský, J.: Berní sumář Těšínska z r. 1619. Slezský sborník, 51, 1953, s. 1-7
- Sobek, A.: Zámek pánů Skrbenských zbourán. Černá země, 4, 1927/1928, s. 198-201
- Tomolová, V.; Žáček, R. a kol: Havířov. Havířov, Město Havířov, Muzeum Těšínska a Slezský ústav SZM v Opavě 1995. 189 s.
- Turek, A.: Soupis urbářů Ostravského kraje 15.-18. století. Opava, Slezský studijní ústav 1954. 102 s.
- Velkostatek Šenov, Zemský archiv Opava, sign. 437 (SI 437)
- I. Stabílní katastr slezský 1787-1947. Prozatímní inventární seznam – číslo listu JAF 13, číslo pomůcky 1154
- II. Vceňovací operáty (VO), inv. č. 313, sign. SI 437, číslo kartónu 182.
- III. Grenz – Beschreibung der Steuer Gemeinde Schoenhof (PH) – inv. č. 329, sign. SI 437, číslo kartónu 12; ze dne 29. srpna 1835, IV/ 18-19, S – 437 + mapa 20 listů z let 1835-1836.
- IV. Indikační skici (Isk), inv. č. 305, sign. SI 437, číslo kartónu 66 – IV g h 818, 437 SI., Blt. VI, VII, III, IV + mapa 40 listů z roku 1836.
- Urbarium Schönhof – 1761. Sběrka urbářů č. 43, spisy urbářální komise, sign. 2/77.
- Inventář zámeckého zařízení z let 1829-1839 – uložení SI 437, číslo kartónu 527.
- Žáček, R.: Pobeskydí od husitství do Bílé hory. Frýdek-Místek, Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku 1986, 124 s.
- Žáček, R.: Pobeskydí v letech 1618-1848. Frýdek-Místek, Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1993, 159 s.

Známé neznámé památky Frýdku-Místku

Petr Juřák

Současné město Frýdek-Místek vzniklo sloučením několika původně samostatných sídelních jednotek. První snahy o sloučení měst Frýdku a Místku se datují k roku 1919. Správní komise města Frýdku se tehdy usnesla požádat vládu o spojení Frýdku a Místku s obcemi Baška, Dobrá, Hodoňovice, Kunčičky u Bašky, Lískovec, Lotrínkovice, Panské Nové Dvory, Staré Město, Sviadnov a Zelinkovice. Z této původní varianty nakonec sešlo, neuspěl ani užší návrh sloučení, který předpokládal spojení Frýdku, Místku, Lískovce, Panských Nových Dvorů, Starého Města a Sviadnova a začlenění tohoto útvaru, jehož hlavní obcí měl být Frýdek, do Slezska. Další jednání o sloučení se uskutečnilo v roce 1922 a týkalo se už jen Frýdku, Lískovce, Panských Nových Dvorů a Starého Města. Nebyla zde však již dostatečná politická ani občanská vůle, aby se spojení uskutečnilo.¹

Ke spojení dosud samostatných měst Frýdku a Místku došlo teprve v době Protektorátu, a to s platností od 1. 1. 1943, připojeny byly ještě obce Sviadnov, Lískovec a Staré Město. Společný název byl Frýdek. Po roce 1945 se začalo diskutovat o výhodách a nevýhodách sloučení, jistou roli zde také sehrál dekret prezidenta republiky z 27. října 1945 o územní organizaci správy, který dával možnost obnovení obcí, které zanikly v době nesvobody. Nejvíce usiloval o osamostatnění Sviadnov, ale ozýval se i Místek, Lískovec a Staré Město. Jelikož nedošlo ze strany zmíněných obcí ke schválení sloučení, podal místní národní výbor na ministerstvo vnitra návrh, aby nařídilo prozatímní společnou správu, která byla stanovena na jeden rok. Protože ani v této

době nebyl učiněn potřebný souhlas, rozhodl se okresní národní výbor dosadit čtrnáctičlennou místní správní komisi tvořenou šesti zástupci z Frýdku, pěti z Místku a po jednom z Lískovce, Sviadnova a Starého Města. Zároveň s tímto krokem vydala ostravská expozitura Zemského národního výboru v Brně patřičný výměr o spojení Frýdku, Místku, Starého Města, Lískovce a Sviadnova v jednu politickou obec.

Velké peripetie provázely hledání správného a vhodného názvu pro toto souměstí. Po ukončení druhé světové války byla mezi občany města uspořádána anketa o nejvhodnější název města. Nejvíce hlasů padlo pro názvy Frýdek a Frýdek-Místek, objevily se však i návrhy jako Místek-Frýdek, Beskyd, Velké Beskydí, Sdružilov, Turistov, Molotovov, Stalinov, Hradec nad Ostravicí, Stráž nad Ostravicí, Petrov nad Ostravicí, Bezručov, Bezručův Hradec, Jamnice, Gerovec či Ondrášov. Prozatímní název byl sice nakonec stanoven na Frýdek-Místek, ale přesto proti němu měla výhrady především vyšší úřední místa, která ho považovala za příliš dlouhý a tudíž prý nepraktický, navíc vadil i dvojnázev. Obyvatelé města si však postupně na pojmenování Frýdek-Místek zvykli, a tak pro ně byla šokem vyhláška ministerstva vnitra ze srpna 1950, která stanovila nový úřední název na Místek. Tato skutečnost měla na svědomí spoustu zmatků, např. některé úřady měly své sídlo ve frýdecké části města ale v názvu měly Místek a občan, který dorazil do místecké části, se až tam dozvěděl, že musí jít zpět do Frýdku. Představitelé města proti postupu ministerstva protestovali, přesto se název města dlouho

Původní historickou zástavbu v horní části třídy T. G. Masaryka a na Bruzovské ulici nahradily v 80. letech 20. století panelové domy. Fotoarchív Muzea Beskyd Frýdek-Místek.

neměnil, teprve od 1. ledna 1955 byl definitivně stanoven na Frýdek-Místek.²

Architektonickou tvář Frýdku-Místku výrazně poznamenala snaha proměnit jej v moderní hornické město. Vliv na to mělo budování nových dolů v jižní oblasti ostravsko-karvinské uhelné pánve na katastrech Staříče, Paskova, Sviadnova a Chlebovic a s tím spojená potřeba zajištění potřebného počtu bytů pro zaměstnance těchto dolů. Nedostatek vhodných ploch pro výstavbu bytových jednotek v oblasti mezi Ostravou a Frýdkem-Místkem pak vedl k tomu, že jako nejvhodnější místo pro tento účel byl vybrán právě Frýdek-Místek. V roce 1959 byl dokončen a schválen směrný plán města, podle kterého mělo být ve Frýdku-Místku v roce 2000 75 000 obyvatel. Následná zvýšená výstavba a s tím spojený příliv obyvatel vedl v šedesátých letech k revizi tohoto plánu a výsledný počet obyvatel byl pak stanoven na 100 tisíc a mělo ho být dosaženo v první polovině 80. let 20. století. I když se tato vize v úplnosti neuskutečnila, při výstavbě jednotlivých sídlišť došlo prakticky k přestavbě města, v podrobných zastavovacích plánech se počítalo jen se zachováním historického jádra v bezprostředním okolí obou náměstí.

Výstavba probíhala nejdříve v místecké části města, po vyčerpání vhodných ploch pro umístění bytů a budov občanské vybavenosti se přesunula do Frýdku. Nová sídliště a silniční průtahy městem si vybraly krutou daň v podobě demolice velké části starého Frýdku a Místku, mimo domů na obou náměstích a v přilehlých ulicích, kostelů a většiny kaplí zůstala zachována původní zástavba jen velmi sporadicky. Při asanaci města se zbouralo mnohem více staveb, než bylo potřeba, takže v místech, kde byly některé historicky zajímavé domy jsou ještě nyní volné plochy. Přes tyto výrazně negativní tendence, které významně zasáhly do koloritu města, se však ve Frýdku-Místku nachází ještě mnoho památek, které jistě stojí za připomenutí. Některé z nich jsou známy více, jiné méně.

Výraznou dominantou města je **frýdecký zámek** nacházející se na vysokém ostrohu nad řekou Ostravicí. Vznikl přestavbou a rozšiřováním původně gotického hradu založeného těšínskými Piastovci k ochraně hranic s Moravou. První fáze výstavby středověkého gotického hradu probíhala v první polovině 14. století. Původní objekt tvořila věžová budova na mírně lichoběžníkovém půdorysu, která byla od přilehlého města oddělena příkopem o šířce 9 – 10 metrů a hloubce 5 metrů. Zatímco věžový palác dnes tvoří větší část hmoty vstupního křídla vnitřního zámku až do výše prvního patra, příkop byl zasypáván postupně v průběhu 15. – 17.

století. Když v roce 1492 vykoupil těšínský kníže Kazimír Frýdecko ze zástavy, stal se hrad vedlejším knížecím sídlem. Tato skutečnost vedla ke stavebním úpravám a dalšímu rozšíření obytných prostor objektu na úroveň odpovídající reprezentativním potřebám knížete. Stavební akce zahrnovaly připojení krátkých jednopatrových bočních křídel vyběhajících po stranách staré věžové budovy podél nádvoří k jihu a vytvářejících s ní půdorysný obraz rozvětveného U. V patře nového západního křídla byl pořízen velký reprezentativní sál, věžová budova původního hrádku byla zvýšena o druhé patro, vertikální spojení s patry objektu bylo vyřešeno zhotovením hranolového přístavku dnešního bočního schodiště v koutě nádvoří sevřeném vstupním a východním křídlem. V 16. století byla prodloužena a na straně vnitřního dvora vyrovnána obě pozdně gotická postranní

*Frýdecký zámek
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

*Novorenesanční kaple Srdce
Páně u baziliky Navštívení
Panny Marie ve Frýdku
Foto Petr Juřák*

Pohled na část místeckého náměstí na konci 19. století, v pozadí kostel sv. Jakuba Většího. V současnosti bychom už na náměstí marně hledali kašnu, u které stojí koňské povozy. Mariánský sloup se dnes nachází jinde, při rekonstrukci náměstí v roce 1937 byl posunut směrem k jižní části náměstí. Fotoarchiv Muzea Beskyd Frýdek-Místek

Podloubí na místeckém náměstí. Fotoarchiv Muzea Beskyd Frýdek-Místek

křídla byla přistavěna arkádová spojovací chodba.

Po přechodu zámku do vlastnictví Habsburků v roce 1797 byl objekt udržován v provozuschopném stavu, teprve novodobé úpravy z konce 19. a počátku 20. století citelně zasáhly do vnější podoby zámku. Tyto násilně historizující snahy naštěstí nebyly z finančních důvodů realizovány v plném rozsahu, přesto došlo ke snížení střech západního a jižního křídla vnitřního zámku, nástavbě arkýřů, vybudování schodiště v koutě prvního nádvoří atd.

Po roce 1918 byly na zámku umístěny kanceláře vnučené správy frýdeckého panství a několika dalších úřadů, v roce 1923 se stal zámek sídlem ředitelství státních lesů a statků. V roce 1960 přesídlil tento úřad do Krnova, na zámku však až do roku 1972 zůstaly ještě některé jeho součásti. Do uvolněných prostor v zadním traktu frýdeckého zámku bylo umístěno muzeum, v letech 1960 – 1964 pak probíhaly úpravy některých reprezentačních místností pro potřeby muzea.

Neodmyslitelnou součástí každého města jsou kostely a kaple. **Kostel sv. Jana Křtitele** ve Frýdku má gotické jádro z 2. poloviny 14. století, první písemná zmínka o něm však pochází až z roku 1447. Jádro věže je z pozdního 15. století nebo z 16. století, v roce 1604 byla věž zvýšena a upravena. Tehdy bylo zvýšeno i obvodové zdivo kněžiště a lodi a obě části zaklenuty. Byla také vestavěna hudební kruchta a přidána kaple, která je nyní zasvěcena sv. Janu Nepomuckému. Po požáru v roce 1848 vzala za své kopule věže, teprve v roce 1876 bylo vybudováno novogotické zvonicevé patro věže. Ve stěně kostela je zasazeno několik figurálních náhrobků.

Jednoduchá jednopatrová **budova bývalého Herzschrägerova špitálu s kaplí Panny Marie Bolestné** ve Frýdku se začala stavět na místě vyhořelé sladovny za farním kostelem sv. Jana Křtitele. Byla budována z fundace, kterou založila v roce 1715 Pavlína Anna Herzschrägerová spolu se svojí sestrou Rozálií Cecílií Kasewiusovou. U budovy špitálu a kaple se dochovaly zbytky středověkých městských hradeb, pocházející z doby kolem poloviny 14. století. Tyto hradby v minulosti obepínaly celé město a navazovaly na fortifikaci hradu.

Stavba **baziliky Navštívení Panny Marie** ve Frýdku započala v roce 1740, k vysvěcení kostela došlo v roce 1759, dvě šedesátimetrové věže byly dokončeny až v roce 1777. Návrh na stavbu baziliky vypracoval stavitel vratislavského biskupa Bartoloměj Wittwer, sedm bočních kaplí je vyzdobeno obrazy Eliáše Herberta, obrazy nad zpovědnicemi v jednotlivých

kaplíků jsou z dílny Antonína Bergra. Hlavní oltář navrhl Jan Schubert z Opavy, dokončil jej brněnský sochař Ondřej Schweigl. Ten se také podílel na výzdobě varhan, které zhotovil v letech 1763 – 1765 Josef Šebestián Staudinger. V parku v okolí baziliky je umístěna novorenesanční kaple Srdce Páně, tzv. Římská, z let 1880 – 1882, kterou zhotovil arciknížecí stavební příručí Raiman podle vzoru mauzolea Anastazia Grüna ve Štýrském Hradci, a čtrnáct kaplíček křížové cesty z let 1876 – 1877 postavených podle nákresů vídeňského architekta Karla Schadena. V každé kapli se nacházejí reliéfní obrazy zastavení křížové cesty z pálené hlíny, které byly zhotoveny v Mayerově umělecké dílně v Mnichově.

Nynější **kostel sv. Jošta** v Komenského sadech dal vystavět Jan starší Bruntálský z Vrbna v roce 1612. Jedná se o pozdně renesanční stavbu, k níž byla v první polovině 18. století přistavěna sakristie a roku 1791 dřevěná zvonice. Původně to byl votivní kostel, který se záhy stal hřbitovním. Na jeho malém hřbitově byli pochováváni zejména obyvatelé frýdeckého předměstí i Starého Města. Když za vlády Josefa II. vyšlo nařízení, že ve středu města nesmějí být z hygienických důvodů umístěny hřbitovy, došlo ke zrušení hřbitova u farního kostela sv. Jana Křtitele a pohřbívání obyvatel města bylo přeneseno v plné míře na hřbitov u kostelíka sv. Jošta. Hřbitov byl za dobu své existence několikrát rozšiřován, v roce 1894 rozhodli představitelé města o jeho zrušení. Dnes je na místě hřbitova park. Kostel sv. Jošta je zajímavý ještě jinou skutečností, v roce 1998 byl v západní části kostela v prvním patře v zásypu klenby nalezen depot 281 stříbrných mincí, tvořících převážně habsburskou ražbu 17. století.

Slavnostní posvěcení základního kamene **evangelického kostela ve Frýdku** na Husově ulici se konalo 8. května 1910 za účasti několika tisíc evangelíků ze širokého okolí. Novogotická stavba z režných cihel byla z větší části vystavěna v roce 1910, v roce 1911 byla dokončena věž a kostel byl slavnostně vysvěcen. Do roku 1918 se v kostele konaly bohoslužby v němčině a polštině, když se po vzniku samostatného Československa oddělili od svých souvěrců čeští evangelíci a založili Českobratrskou církev evangelickou, praktikovaly se bohoslužby i v českém jazyce.

Na místě, kde se dnes nachází **kostel sv. Jakuba Většího** v Místku původně stával polodřevěný kostel, který byl zasvěcený svatému Mikuláši. Tento kostel však při požáru města v roce 1602 vyhořel, a tak byl místo něj postaven nový, jehož patronem se stal sv. Jakub.

*Frýdecká Hluboká ulice
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

V roce 1644 byla přistavěna kaple Panny Marie Růžencové, v roce 1724 došlo ke zvýšení věže a jejímu zakončení zvonicí, zřízení předsíně východně od mariánské kaple a vestavění hudební kruchty. V letech 1857 – 1858 byla přistavěna sakristie s depozitářem a upravena okna. Po požáru kostela v roce 1887 byly sjednoceny fasády a střecha věže dostala novogotickou podobu. Později byla věž přestavěna do původního kopulovitého tvaru.

Základní kámen místeckého **kostela sv. Jana a Pavla** byl položen v roce 1763, kostel byl vystavěn podle projektu, jehož autorství bylo připsáno architektu a staviteli ve službách olomouckého biskupa Josefu Ignáci Cyranimu z Boleshausu. Jedná se o jednolodní podélnou stavbu s půlkruhovým závěrem, sedlovou střechou, sanktusníkem a vestavěnou kvadratickou věží. K oběma stranám presbytáře přiléhají sakristie a boční kaple na obdélném půdorysu, v patře upravené na oratoře. Stavba má z vnějšího pohledu tvar protáhlého latinského kříže s příčným ramenem těsně před oblým chórem. Kostel byl vysvěcen v roce 1769. Na vnitřní výzdobě se podíleli např. sochaři Václav Böhm, Jan Michael Scherhauf a Jan Schubert a malíři Ignác Günther, Felix Ivo Leicher, Johann Nepomuk Steiner a Josef Stern. Areál kostela byl v roce 1775 obklopen zdí, do níž byly zasazeny výklenkové kaple křížové cesty. Levá část zdi byla v nedávné minulosti zbourána, takže se do dnešní doby dochovalo jen osm kaplíček. Po obou stranách průčelí kostela jsou kované brány z roku 1785.

Místecký kostel Všech svatých na Frýdlantské ulici je jednolodní a byl vystavěn

*Přístavba Frýdecké spořitelny
z let 1929 – 1930*

*Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

v letech 1716 – 1730 nákladem měšťana Rudolfa Vidomuse a jeho manželky Rozálie jako poděkování za záchranu života před morem. V okolí kostela se nacházel hřbitov, kde se pohřbívalo poté, co byl zrušen hřbitov u sv. Jakuba. Na hřbitově stála kaple sv. Kříže, která však byla v roce 1793 zrušena. V roce 1892 došlo k uzavření hřbitova a na uvolněném prostoru byl vytvořen nynější Malý park.

V Místku v **dnešním Janáčkově parku** se nachází **hřbitovní kaple** z konce 19. století. Byla postavena na čtvercovém půdorysu a je zakončena kopulí pokrytou mědí tvarovanou do rybích šupin. Na římsu dosedá trojúhelný nástavec, který je i v průčelí zdoben reliéfní okřídlenou hlavou anděla. Park, ve kterém se tato kaple nachází, byl původně místeckým městským hřbitovem. Hřbitov začal svému účelu sloužit v roce 1893, jelikož se však v důsledku bytové výstavby dostal doprostřed sídliště, přestalo se na něm pohřbívat a v roce 1972 byl zrušen.

Historicky cenná jsou obě náměstí. Na **frýdeckém náměstí** se nacházejí původně

renesanční domy, které většinou prošly v 18. a 19. století stavebními úpravami. Ve středu náměstí stojí **kašna** z roku 1890 s **litinovou sochou sv. Floriána** datovanou do roku 1863 a v prostoru před zámkem je na zdobném podstavci umístěna socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1727. **Z jednotlivých městských domů** je na frýdeckém náměstí zajímavý pozdně renesanční **tzv. Wolfův dům (čp. 26)** postavený v roce 1660 Samuelem Wolfem z Března. Přední část přízemí bylo původně loubí, nad vlastním vchodem do budovy je umístěn znak rodu Wolfů: zlatý vlk se dvěma růžicemi v modrém poli a s příslušnou legendou. V domě **čp. 43**, kde je dnes Penzion pod kašnou, byla od roku 1843 umístěna lékárna „U Marie Pomocné“. Některé součásti interiéru lékárny jsou nyní uloženy v depozitářích Muzea Beskyd, ať už se jedná o nábytek nebo hmoždír z roku 1711. Ten však není původní součástí lékárny, neboť první písemná zmínka o frýdecké lékárně pochází až z roku 1782. Tehdy si lékárník Antonín Leopold Klein z Karlova ve Slezsku podal žádost o povolení zřídit lékárnu ve Frýdku, ale zdravotním referátem Moravskoslezského zemského gubernia v Brně byl odmítnut s odůvodněním, že městu stačí jen jedna lékárna. Tu provozoval městský chirurg Valentin Mierka, který do ní také zakoupil zařízení ze zrušené jezuitské lékárny v Opavě (odkud také patrně pocházel zmiňovaný hmoždír). V roce 1797 odkoupil lékárnu od Valentina Mierky Josef Billimek, poté ji vlastnil jeho syn Josef, který ji s ohledem na své velké dluhy prodal v roce 1840 za celkem 6500 zlatých Františce Nowakové. V provozování lékárny se poté vystřídali např. Ondřej Jankovský, Karel Sonntag, v roce 1880 lékárnu koupil Karel Krčmář a o jedenáct let později Jan Gabriel. Posledním soukromým majitelem lékárny byl Němec Wilhelm Meixner, v roce 1945 byla lékárna jako německý majetek zkonfiskována. V domě **čp. 52** na rohu náměstí a Hluboké ulice našla své první útočiště Záložna a půjčovna občanská ve Frýdku, která zde sídlila v letech 1871 – 1889. Dům je v současné době neobydlen a hrozila mu dokonce s ohledem na jeho zchátralý stav asanace.

Na **místeckém náměstí** se nacházejí dvoupatrové domy, které mají většinou pozdně renesanční jádra, prošly však častými přestavbami a úpravami. Většina fasád má historicko-eklektický ráz. Lípaný štukový dekor byl v některých případech po roce 1945 otlučen a průčelí dostala tvrdou omítku. Mnohé domy mají zachované **podloubí**, to na jižní straně pokračuje i do přilehlých ulic J. V. Sládka a Tržní. Na místeckém náměstí Svobody se nachází dům **čp. 1**, který

*Bývalý zájezdní hostinec
na Slezské ulici*

*Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

byl také někdy nazýván u Josefa II., protože v něm roce 1779 přenocoval císař Josef II. Na tuto událost upomíná pamětní deska, která se nachází na fasádě domu. V domě **čp. 29** sídlila až do poloviny 19. století místecká radnice. Budova radnice byla využívána k různým účelům, např. určitý čas do roku 1776 zde byly dvě třídy školy, v roce 1812 zde bydlel státní notář Antonín Chlebovský, byla zde strážnice a městská škola, v roce 1818 zde byla kasárna, kvelby a pod radním domem obecní váha a pekařské krámy. Sklepem probíhal obecní vodovod, jenž ústil do kašny na náměstí a mezi domy čp. 29 a 30 vedl průchod na místeckou místní část Zádvoří, který je přístupný i dnes. V Tržní ulici, jež bezprostředně navazuje na náměstí, je dům **čp. 22**, který patřil od roku 1776 cechu řeznickému. Cech ho získal od Karla Zámečnicka za 1204 zlatých, na koupi se podíleli všichni tehdejší místečtí řezničtí mistři. V domě byly zřízeny masné krámy, kterých bylo celkem 14, každý mistr měl jeden. Ke krámům se občané mohli dostat buď od náměstí nebo zezadu ze Zádvoří.

V Hluboké ulici ve Frýdku stály až do roku 1985 tři polodřevěné domy z 2. poloviny 18. století, které byly ukázkou přezívání vesnické architektury v prostředí malého města. Měla proběhnout jejich rekonstrukce, domy byly částečně strženy, ale jejich obnova se nakonec neuskutečnila. V současnosti z nich zbyly pouze ruiny. V této ulici se nachází i jednopatrový tzv. rytířský dům s reliéfy sv. Floriána v přízemí a Madony s dítětem v prvním patře východní strany, v přízemním výklenku severní strany je umístěna plastika sedícího Krista. Dům má na klenáku bočního portálu vytesán letopočet 1796, je však pravděpodobně staršího původu. V současné době je v domě umístěna Galerie Langův dům a Muzeum Beskyd Frýdek-Místek. Přes Hlubokou ulici v minulosti směřovaly od náměstí k poutnímu chrámu Navštívení Panny Marie četná procesí, výstavba Revoluční ulice však znamenala přerušení této spojnice.

Representativní ráz má **budova bývalé Frýdecké spořitelny** na třídě T. G. Masaryka. Frýdecká spořitelna zahájila provoz 1. února 1870, od 1. ledna 1887 zastávala spořitelna funkci pobočky Rakousko-uherské banky, od roku 1918 Národní banky československé. Od svého založení až do převratu v roce 1918 byla správa spořitelny německá, teprve poté přešla do českých rukou. Výbor Frýdecké spořitelny se v roce 1898 rozhodl využít jubilea padesátiletého panování císaře Františka Josefa I. a usnesl se, že na památku tohoto výročí postaví novou budovu. Teprve v roce 1900 byla spořitelně povolena výstavba vlastní budovy, všechny předchozí pokusy ztroskotaly na negativním

stanovisku kompetentních úřadů. Stavba však byla povolena jen s výhradou, že se musí zmenšit celkové náklady a budova bude tudíž menší, než se původně projektovalo. Nová stavba nacházející se na dnešní třídě T. G. Masaryka byla předána k užívání 1. prosince 1902, kromě spořitelny v ní mělo kanceláře ještě okresní hejtmanství a berní správa, nacházela se zde také kavárna Habsburg (od roku 1918 nesla název Radhošť), jejíž secesní interiér navrhl vídeňský architekt Hassmann. V roce 1929 padlo rozhodnutí dostavět zbývající dvě křídla budovy. Vypracováním projektu nového dílu spořitelny budovy byl pověřen městský architekt Antonín Grund, stavební práce byly zadány firmě Zedníček a Pazourek. V roce 1930 byla přístavba dokončena.

Na rohu třídy T. G. Masaryka a Jiráskovy ulice byla v letech 1929 – 1930 vystavěna podle projektu Ing. Roberta Motky z Přerova **budova Záložny a půjčovny občanské ve Frýdku**. Stavební práce byly svěřeny frýdeckému staviteli Ludvíku Jurošovi, tesařské zednickému a tesařskému mistru Antonínu Bezděkovi z Frýdku a instalační Karlu Sochorkovi z Paskova. Frýdecká občanská záložna byla zřízena v roce 1871 a postupně se stala největší českou záložnou ve Slezsku.

Historizující **budova bývalé městské radnice a spořitelny** na místecké Hlavní třídě byla postavena v letech 1897 – 1898 podle projektu vídeňského architekta Josefa Hudetze. Na průčelí je ozdobena alegorickými plastikami Spořivosti a Pilnosti od Josefa Skotnici.

K slavnostnímu otevření **budovy Národní záložny místecké** na Hlavní třídě došlo u příležitosti 10. výročí vzniku samostatného československého státu 28. října 1928. Stavitelem

*Monumentální náhrobek
textilního podnikatele
Julia Neumanna na frýdeckém
židovském hřbitově
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

Barokní **budova hostince U křivého psa** na Slezské ulici byla postavena ve 2. polovině 18. století. Název se několikrát změnil, hostinec se např. jmenoval U černého orla, U mýta, Na Veselé. Poslední název dal jméno přilehlé části města, které se říká Veselá. V polovině 19. století se konávaly na dvoře hostince a v jeho nejbližším okolí dobytčí trhy. „U křivého psa“ se většinou zastavovali formani při svých cestách, ale jeho pohostinství využívaly i osoby významné. 8. února 1800 se v hostinci ubytoval generalissimus ruských vojsk Alexandr Vasiljevič Suvorov, když se vracel z vítězného italsko-švýcarského tažení, polní maršál Michail Illarionovič Goleniščev-Kutuzov v hostinci pobýval ve dnech 27. – 28. září 1805.

Secesní tzv. **Sekerova vila** na Slezské ulici byla postavena v roce 1898 podle projektu Rudolfa Aulegka. Zahrada okolo vily vznikala pravděpodobně současně s výstavbou domu. Součástí areálu je ohradní zeď s masivním železným plotem na kamenné podezdívce a dvěma kovovými dvoukřídlými bránami u cihlových sloupků. Původní oplocení zůstalo zachováno jen v přední části zahrady, zbývající část vzala za své v souvislosti s panelovou výstavbou v bezprostřední blízkosti vily.

Na Lidické ulici čp. 644 se nachází **rodinná vila** z let 1932 – 1933, jejímž autorem je Lubomír Šlapeta. Lubomír studoval v letech 1928 až 1930 spolu se svým bratrem – dvojčetem – Čestmírem u Hanse Scharouna na Akademii umění ve Vratislavi. V roce 1931 si s bratrem otevřel vlastní ateliér v Ostravě, ve kterém projektovali pod společnou značkou „akad. arch. bratři Šlapetové“. Jejich návrhy rodinných domků s neobvykle tvarovanými půdorysy a charakteristickým detailováním patřily k vrcholům naší architektonické tvorby ve 30. letech 20. století.

Bývalou početnou židovskou komunitu ve městě dnes připomíná už jen **židovský hřbitov** nacházející se na okraji města ve směru na Dobrou a **budova židovské školy** na Revoluční třídě. Původně byla ve městě i synagoga, tato stavba z roku 1865 však byla v noci z 13. na 14. června 1939 vypálena, zbylé ruiny byly definitivně odstraněny o rok později. Společný hřbitov pro židovské obyvatelstvo z Frýdku, Místku a okolí byl založen v roce 1882 ve Frýdku, do té doby byli zemřelí pochováváni na hřbitově v Těšíně. Hřbitov jako celek se dochoval do dnešní doby bez vážnější devastace, ovšem mnohé náhrobky nesou stopy poškození. U hřbitova se nachází bývalá smuteční síň s klasicistními architektonickými prvky. Židovská škola zahájila svoji činnost v roce 1864, zprvu měla soukromý charakter, teprve v roce 1875 ji

*Budova Německého domu
v roce 1904 ... a v roce 2002
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek a Petr Juřák*

pozdně konstruktivistické budovy byl pražský architekt Bohumil Hübschmann. Na průčelí stavby se nacházejí čtyři figury v lidových krojích na téma „Jak staří spořivali“ od Franty Úprky. Předtím od svého založení v roce 1886 do roku 1893 sídlila záložna v domě svého prvního předsedy Felixe Šuberta, v letech 1893 – 1922 byla v domě předsedy Matice místecké Vincence Procházky a v roce 1922 se přestěhovala do přízemí Národního domu.

K výstavbě **místeckého městského kina** na Hlavní třídě (známého také pod názvem Vlast) došlo na konci 20. let 20. století. V roce 1929 byly do prvního patra kina umístěny veškeré sbírky Muzejního odboru Matice místecké, který je odevzdal městu. V roce 1935 byl do dvou místností ve druhém patře budovy umístěn Památník osvobození, vzniklý o dva roky dříve a obsahující památky související s vývojem a průběhem prvního československého zahraničního odboje.

bylo uděleno právo veřejnosti. K výstavbě dvoupatrové budovy frýdecké židovské školy došlo v letech 1899 – 1900, jejím stavitelem byl Emil Hauke. Budova bývalé školy stojí sice dodnes, v průběhu let však prošla několika stavebními úpravami, které znamenaly především zánik secesních fasád a charakteristické věžovité nadstavby.

U místeckého autobusového nádraží se nachází bývalé centrum německého kulturního života ve městě – **Německý dům**, po roce 1945 **přejmenovaný na Český dům**. Na místě budovy se nejprve nacházela střelnice, ke které byla později přistavěna nová část a spojena se starou. Podle statistik bylo v roce 1880 v Místku 922 lidí hlásících se k německé obcovací řeči, kteří tvořili téměř čtvrtinu obyvatelstva, o třicet let později se dokonce k německé národnosti hlásilo necelých 35% obyvatel. Obdobná situace byla v sousedním Frýdku, v roce 1880 tam bylo 18% Němců, před válkou v roce 1910 se k německé obcovací řeči hlásila dokonce nadpoloviční většina obyvatel – téměř 53%. Tato čísla však neodrážela přesný počet pravých Němců, mnozí se k nim hlásili z hospodářské závislosti na svých německých zaměstnavatelích a své děti posílali do německých škol jen kvůli určitým výhodám. Po vzniku samostatného Československa se totiž k Němcům hlásilo v Místku jen 10% obyvatel, ve Frýdku to bylo necelých 21%.³ Konec výrazné německé komunity ve městě znamenaly změny v poválečné československé společnosti, z 4430 osob německé národnosti v roce 1946 jich na konci roku 1948 zbylo ve spojeném Frýdku-Místku jen 422, ostatní byli odsunuti nebo získali s ohledem na určité okolnosti československé státní občanství.

Centrem českého kulturního života v Místku se stala **budova Národního domu** na Palackého ulici. V roce 1895 bylo ustaveno Družstvo pro vystavění Národního domu, v jeho výboru byli zastoupeni významní místeční národnostní buditelé jako např. JUDr. Jan Peter, Alois Žert, Vincenc Procházka, MUDr. Antonín Přecechtěl, Antonín Dostál, František Lacina, Adolf Staněk a František Šlapeta. Budova vznikla podle projektu Antonína Tebicha z Brna a Františka Tichého z Ostravy. Základní kámen byl položen 12. května 1896, 31. října 1896 byla přední část kolaudována a už 12. listopadu téhož roku se sem prozatímně nastěhovalo Matiční gymnázium. V únoru 1899 bylo přikročeno k budování druhé části Národního domu, postavena byla „Beseda“, malý sál a vedlejší místnosti. Poslední přístavba Národního domu byla slavnostně otevřena 25. ledna 1980.

Mezi **technické památky** města lze počítat především **budovy textilních továren**. V roce

1832 si ve Frýdku založil Josef **Munk** podnik, který postupně zahrnoval továrnu na bavlněné a lněné zboží, tkalcovnu, barvírnu, textilní tiskárnu, úpravnu a bělidlo. Munkův podnik byl vybudován u vodního náhonu vedeného z řeky Ostravice v dnešní ulici Na příkopě, v Nádražní ulici se nacházela budova bělidla a úpravný (dnešní Richtrova tiskárna), na Staroměstské ulici byla mechanická tkalcovna. V roce 1889 došlo k výstavbě jednoposchodového obytného domu na Nádražní ulici (dnešní Úřad práce), v přízemí byly umístěny kanceláře, v prvním patře se nacházely byty majitelů. Provoz firmy byl zastaven v roce 1936, objekty byly prodány v dražbě a podnik byl zlikvidován.

V roce 1851 bylo Filipu **Landsbergerovi** uděleno povolení založit tiskárnu bavlněných kartounů, v roce 1855 uvedl do provozu další dílny na Mlýnském příkopě, na mandlovnu, bělidlo a úpravnu přestavěl starý moučný mlýn. Tyto budovy se nacházely pod Zámeckým kopcem v areálu dnešního ředitelství Slezanu v ulici Na příkopě. V letech 1868 – 1878 probíhala přestavba objektu na pravé straně Nádražní ulice (tzv. Málkovice) na strojní tkalcovnu a šlichtovnu a objektu na Těšínské ulici, tzv. Rechle, na tkalcovnu s úpravnou, bělidlem a obytným domem. Landsberger měl svoje podniky i v Místku, v roce 1896 koupil zadluženou tkalcovnu J. N. Schabenského (Žabenského) na Příborské ulici a o dva roky později lněnou přádelnu firmy Bušek a spol. na téže ulici.

V roce 1868 vybudovali bratři Julius a Leopold **Neumannové** na Těšínské ulici nejstarší frýdeckou továřenskou úpravnu a bělidlo. Postupně zde byly vystavěny budovy pro sušárnu, mandlovnu, varnu, česárnu, mechanickou tkalcovnu, sklad zboží, strojovnu a jednoposchodový dům pro obytné a správní účely. Na Staroměstské ulici po levé straně byla umístěna přádelna s vedlejšími budovami, strojovnou a kotelnou.

Také v Místku se nacházelo několik velkých textilních podniků. Počátky továrny

V blízkosti frýdeckého nádraží se nachází bývalá Munkova obytná a správní budova, za ní budova bývalé úpravný.
Foto Petr Juřák

*Budova místeckého poštovního úřadu, kde v letech 1891 až 1893 sloužil Petr Bezruč
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

*Socha sv. Floriána nedaleko kostela sv. Jana a Pavla v Místku
Foto Petr Juřák*

Jana **Elzera** sahají do roku 1851. O dvacet později vystavěl Jan Elzer mechanickou tkalcovnu o 150 stavech, když mu v roce 1887 vyhořela a nesměl ji obnovit na stejném místě, vybudoval tkalcovnu v Bahně na dnešní Beskydské ulici, kde už v roce 1882 postavil bělidlo a úpravnu. Součástí podniku byla i přádelna na Frýdlantské ulici a cihelna.

Vídeňský podnikatel Alois **Lemberger** založil svoji firmu v roce 1865. V letech 1892 až 1893 zakoupil na tehdejším katastru Sviadnova a Koloredova mlýn, který zbořil a na jeho místě vystavěl mechanickou tkalcovnu. Postupně se firma stala největší místeckou textilní továrnou, její součástí byla odpadová přádelna, tkalcovna, barvírna, bělidlo a úpravna.

Další technickou památkou ve městě je **nádraží**, nyní nově zrekonstruované. Frýdecko-místecké nádraží bylo vybudováno v rámci stavby Ostravsko-frýdlantské dráhy, která svůj provoz zahájila od 1. ledna 1871. Nová železniční trať umožnila lidem žijícím v její blízkosti spojení nejen s nejbližším okolím, ale prostřednictvím Severní dráhy císaře Ferdinanda, na kterou byla v Přívoze napojena, i s dalšími místy vznikající železniční sítě celé habsburské monarchie. Před samotným vybudováním trati se vedly spory hlavně o to, jestli má železnice vést údolím řeky Ostravice po moravské nebo slezské straně. Jelikož díky vlivným zastáncům nakonec zvítězila varianta slezská, rozhodli se proti tomu zástupci Místku, Koloredova a Sviadnova protestovat. Poslali ministru obchodu do Vídně dopis, ve kterém uvedli řadu důvodů, proč by bylo výhodnější, aby trať vedla po moravském území. Za těmito kroky však jistě stála i vzájemná, mnohasetletá rivalita Místku a Frýdku, protože nové nádraží se mělo nacházet právě ve Frýdku. Místecí sice ve svém sna-

žení neuspěli, nová železniční stanice však byla už tehdy pojmenována Frýdek-Místek, což byl jistě ústupek, byť malý, místecké straně.

Z mnoha **pomníků a památníků** stojí za zmínku především ty „bezručovské“, které jsou přímo či nepřímo připomínkou jeho místeckého působení. U kina Petra Bezruče se nachází **Památník Slezských písní**, který je vybudován z bludných balvanů, na nichž jsou uvedeny tituly nejznámějších básní sbírky. Tento památník vznikl v roce 1937 a byl původně umístěn na okraji Smetanových sadů u Německého (Českého) domu. Autorem **Bezručovy busty** nacházející se nyní před Gymnáziem Petra Bezruče byl sochař Vladimír Brázdil. Plastika vznikla v roce 1960, původně byla umístěna v zahradě na Slezské ulici u tzv. Sekerovy vily, v roce 1985 byla přenesena do Místku. Ve Frýdku na Radniční ulici se na pískovcové desce nachází **postava Maryčky Magdonovy**, kterou zhotovil pražský sochař Jindřich Wielgus. Na budově **bývalé místecké pošty** v ulici U Staré pošty je umístěna pamětní deska, která byla odhalena v roce 1933. Petr Bezruč alias Vladimír Vašek totiž v této budově pracoval v letech 1891 – 1893 jako poštovní úředník. Ve městě se však nacházejí i místa, která se sice k Bezručovi vztahují, ale nic tuto skutečnost v současné době nepřipomíná. To je případ restaurace v ulici U Staré pošty, která se v době Bezručova pobytu nazývala **hotel Hrachowetz** a do něhož Bezruč po svém příchodu do Místku chodil. Navštěvoval také **hotel Silesia** na frýdeckém náměstí, v nedávné době opět zprovozněný a pod původním názvem. **Na místeckém náměstí** je zase **dům čp. 1**, kde krátký čas Bezruč bydlel, když se předtím pro neshody s domácím odstěhoval ze svého prvního podnájmu z dnes již zbouraného domu v ulici Pionýrů.

Z dalších frýdeckých a místeckých pomníků je zajímavý **pomník obětem 1. světové války** na Malém náměstí **se sousoším Pohřeb v Karpatech** od Jana Štursy. V této verzi sousoší má každý muž oblečenou jinou uniformu, v popředí je voják z ruské fronty, jeho soused má francouzskou uniformu, vzadu je italský legionář a spolu s ním příslušník rakouské domobrany. V jejich tvářích je vyjádřena nejen spoluúčast s mrtvým druhem, ale také odpor k válce. Od téhož autora pochází také bronzová **busta Bedřicha Smetany**, která se nachází ve Smetanových sadech a byla odlita Františkem Bartákem. Bustu **Masarykova pomníku** na třídě T. G. Masaryka zase vytvořil sochař Josef Mařatka, architektonickou podobu pomníku navrhl Jaro Čermák z Místku. Připomínkou sokolské činnosti ve městě je **památník Dr. Miroslava**

Tyrše, který nechali v roce 1932 vytvořit na památku jeho 100. výročí narození členové Sokolu Místek. Autorem bronzové pamětní desky, na které je zachycen reliéf Tyršovy hlavy z profilu, je významný český sochař Ladislav Šaloun. Tyršův památník se původně nacházel nedaleko budovy Národní záložny místecké na Palackého ulici, později byl přemístěn do Smetanových sadů. Tragickou smrt tří dětí zase připomíná **pomníček u křižovatky ulic Na Aleji a Nad Lipinou**. Tento pomník nechala v roce 1932 vybudovat Dělnická tělovýchovná jednota ve Frýdku jako připomínku nešťastné události, kterou zapříčinil výbuch granátu. Nikdy se nepodařilo zjistit, jestli se tehdy jednalo o náhodný nálezy nevybuchlé munice z první světové války anebo byl tento předmět do příkopu nastražen úmyslně. **U Zimního stadionu** na pravém břehu řeky Ostravice se nachází **památník**, který byl vytvořen u příležitosti oslav sedmistého výročí založení města v roce 1967. Autory plastiky jsou sochařka Sylva Jílková-Lacinová a architekt Lubor Lacina. Nedaleko od tohoto místa u Hlavní třídy před odbočkou na ulici 8. pěšího pluku se nachází **památník 8. pěšího pluku „Slezského“**. Tento památník je umístěn tam, kde dříve stála Czajankova textilní továrna, jejíž budovy byly v roce 1934 upraveny na kasárna. Když začala německá armáda 14. března 1939 postupně obsazovat naše území, setkala se v Místku s ozbrojeným odporem vojáků III. praporu 8. pěšího pluku, který byl v kasárnách tehdy ubytován.

Nejrozmanitější osudy měly **sochy**. Málokterá z nich se nachází na svém původním místě, většina z nich takzvaně „cestovala“. V areálu frýdeckého hřbitova se nachází sousoší Krista klesajícího pod křížem z roku 1777, které sem bylo přemístěno v roce 1974 z původního umístění pod zámeckou štěpníci u koloredovského mostu přes řeku Ostravici. Na místeckém náměstí se nachází osmimetrový mariánský sloup, který byl vybudován po roce 1730 za

finančního přispění rodiny Hertzschlägerů a místecké městské obce. Nahoře je umístěna plastika Panny Marie klečící na obláčcích a zvedající ruce k nebesům, jedná se však o kopii, originál je umístěn v prostorech frýdeckého zámku. Na Mariánském náměstí se nachází plastika sv. Jana Nepomuckého, byla sem však umístěna teprve v devadesátých letech 20. století, do roku 1978 se nacházela před domem čp. 129 v Hluboké ulici, který byl tehdy zbourán. Další „putující“ socha sv. Jana Nepomuckého se nachází na začátku ulice Pod Štandlem. Tato plastika z roku 1813, stála původně u mostu přes říčku Olešná při bývalé císařské silnici vedoucí z Olomouce přes Místek a Frýdek do Těšína, po výstavbě nynějšího betonového mostu byla přesunuta o cca 100 metrů dále. Ani barokní pískovcové plastiky sv. Floriána z roku 1730 a sv. Josefa Pěstouna z roku 1772, které se nyní nacházejí v zámeckém parku nebyly původně jeho součástí, do parku byly přemístěny z nedaleké Revoluční ulice. V blízkosti kostela sv. Jana a Pavla se nachází socha sv. Floriána z roku 1760, která byla přestěhována na své současné místo v roce 1969 z Ostravské ulice, socha sv. Šebestiána z roku 1733 zase původně stála na Frýdlantské ulici. Socha Krista trpícího u kůlu nedaleko hráze přehrady Olešná s naturalisticky provedenými anatomickými detaily patří mezi hodnotné provinční sochařsko-kamenická práce. Byla vytvořena na začátku 19. století, na své současné místo byla přemístěna od potoka Hranečnicku z blízkosti silnice vedoucí na Olomouc.⁴

*Pomník obětem 1. světové války na Malém náměstí se sousoším Pohřeb v Karpatech od Jana Štursy
Foto Petr Juřák*

POZN MKY:

- 1 SOKA Frýdek-Místek, Archiv města Místku, inv. č. 403, kart. 63
- 2 SOKA Frýdek-Místek, Obecní kronika Frýdku-Místku, díl I
- 3 Jednotlivá čísla se vztahují jen na samotný Frýdek bez Panských Nových Dvůrů a Místek bez Koloredova a Bahna. Údaje o počtu obyvatel Frýdku a Místku se v různých publikacích liší, jiné jsou v Retrospektivním lexikonu obcí Československé socialistické republiky 1850 – 1970, I. díl, svazek 2, který vydal Federální statistický úřad a jiné v Historickém místopisu Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Svazek XV. Okresy Frýdek-Místek, Český Těšín. Tento nesoulad vznikl při součtu jednotlivých číselných položek úředních dat sčítání lidu v daných letech. Zatímco Retrospektivní lexikon uvádí součet rakouských státních příslušníků (resp. československých státních příslušníků) a cizinců pobývajících ve městě, v Historickém místopisu Moravy a Slezska došlo k zahrnutí počtu lidí uvedených v rubrice cizinci do jedné z kategorií obcovací řeči rakouských státních příslušníků (resp. národnosti československých státních příslušníků), protože výsledná celková čísla se liší právě o počet těchto cizinců.
- 4 Závěrečný výběr ze základní dostupné literatury by měl sloužit pro případné zájemce o hlubší seznámení se s jednotlivými památkami a jako odrazový můstek k dalšímu studiu. Informace k jednotlivým památkám města Frýdku-Místku lze nalézt i ve fondech archivu ve Frýdku-Místku, sbírce rukopisů Muzea Beskyd Frýdek-Místek, ve frýdeckém a místeckém farním archivu a v neposlední řadě pak přímo v terénu u jednotlivých objektů, protože údaje v literatuře se často liší od skutečného stavu in natura.

*Těšínská ulice ve Frýdku
Fotoarchiv Muzea Beskyd
Frýdek-Místek*

*Kostel sv. Jana Křtitele
ve Frýdku
Foto Petr Juřák*

VĚBĚR Z LITERATURY:

- Bakala, Jaroslav: Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného feudalismu. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1982, 168 s.
- Bakala, Jaroslav: Osídlení Místecka a Brušperska v období vrcholného feudalismu. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1983, 215 s.
- Bakala, Jaroslav: Komentář k bádání o počátcích města Frýdku-Místku. In: Časopis Slezského muzea XX., Opava 1971, s. 111 – 130.
- Bartoš, Josef – Schulz, Jindřich – Trapl, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Svazek XV. Okresy Frýdek-Místek, Český Těšín. Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci 2000, 196 s.
- Benatzký, Jindřich. Stavitel poutního chrámu v Místku. In: Těšínsko 1966, č. 3, s. 16 – 17.
- Bogar, Karel – Veselská, Jiřina – Žáček, Rudolf: Frýdek-Místek. Průvodce. Okresní vlastivědné muzeum, Frýdek-Místek 1983, 62 s.
- Dědková, Libuše: Štursův pohřeb v Karpatech v Místku. In: Sborník Památkového ústavu v Ostravě, Ostrava 1994, s. 34 – 35.
- Dluhoš, Jiří: Měšťanský dům čp. 3 v Místku. In: Pobeskydí 1985, č. 2, s. 50 – 55.
- Drobiš, Dominik: Přehled správního vývoje okresu Frýdek-Místek. Okresní archiv Frýdek-Místek 1976, 74 s.
- Findinský, Karel: Dějepis farního kostela u sv. Jana Křtitele ve Frýdku. Těšín 1876, 55 s.
- Grof, Leopold: K blížícímu se 120. výročí Ostravsko-frýdlantské dráhy. In: Nová železnice. Týdeník železničářů PO ČSD Ostrava č. 1 – 9.
- Grof, Leopold: K blížícímu se 120. výročí Ostravsko-frýdlantské dráhy. In: Moravský železničář. Týdeník železničářů Olomoucké oblasti.
- Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. VI. Přerovský kraj. VII. Moravské enklávy. Melantrich, Brno 1936, s. 617 – 730.
- Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. VIII. Těšínský kraj. Melantrich, Brno 1937, s. 869 – 940.
- Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku I. (A–L). Academia, Praha 1970, 576 s.
- Hosák, Ladislav – Šrámek, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. (M–Ž). Academia, Praha 1980, 964 s.
- Hrozek, Antonín: Občanská záložna ve Frýdku. K 75. výročí jejího založení. Občanská záložna ve Frýdku 1946, 43 s.
- Chmel, Milan: Vznik a vývoj pošt ve Frýdku-Místku. In: Katalog krajské filatelistické výstavy. Frýdek-Místek 1985, s. 22 – 68.
- Chmel, Milan: Frýdek na rozcestí. In: Katalog krajské výstavy poštovních známek. Frýdek-Místek 1989, s. 27 – 35.
- Kohout, Vladimír: Nejstarší tiskárna ve Frýdku. In: Radostná země, ročník II., Slezský studijní ústav, Opava 1952, s. 19 – 20.
- Kouřil, Pavel – Prix, Dalibor – Wihoda, Martin: Městské hrady v českém Slezsku. In: Archaeologia historica 22/97, Brno 1997, s. 249 – 272.
- Králík, Oldřich: Petr Bezruč a vznik Slezských písní. In: Pobeskydí 1970, č. 1, s. 4 – 12.
- Linhart, František: Kniha o Místku. Národní záložna místecká, Místek 1929, 368 s.
- Linhart, František: Vlastivěda moravská. Místecký okres. Musejní spolek, Brno 1915, 252 s.
- Matějová, Alena: Gymnázium Místek. In: Těšínsko 1995, č. 4, s. 28 – 31.
- Matějová, Alena: Šedesát let budovy Národní záložny v Místku. In: Těšínsko 1987, č. 4, s. 28 – 29.
- MLčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek. Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ostravě, 1980, 176 s.
- MLčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek. In: Pobeskydí 1/1976, s. 35 – 49.
- MLčák, Leoš: Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu Frýdek-Místek. In: Pobeskydí 2/1976, s. 22 – 42.
- Müller, Dušan: Prvních sto let lékárny „U Marie Pomocné“ ve Frýdku. In: Těšínsko 1975, č. 1, s. 33 – 36.
- Müller, Dušan: Nové poznatky z dějin lékárny „U Marie Pomocné“ ve Frýdku. In: Těšínsko 1980, č. 3, s. 24 – 26.
- Müller, Dušan: Hledání pravdy o vzniku nejstarší lékárny ve Frýdku-Místku. In: Těšínsko 1991, č. 3, s. 27 – 28.
- Myška, Milan: Příspěvek k dějinám frýdeckých Židů. In: Těšínsko, 1974, č. 4, s. 20.
- Nosková, Miroslava: České tělovýchovné spolky v Pobeskydí. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1994, 103 s.
- Nosková, Miroslava: 8. pěší pluk slezský. Od bojů v ruských legiích ke 14. březnu 1939. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2000, 34 s.
- Nosková Miroslava: K počátkům protireformace na Místecku. In: Těšínsko 1993, č. 4, s. 23 – 24.
- Novák, Jaroslav – Novák, Karel: Z dějin kostelíka sv. Jošta ve Frýdku. Frýdek-Místek 1993, nestr.
- Památník Sletu Sokolské župy Těšínské Jana Čapka 1948 ve Frýdku. Tělovýchovná jednota Sokol Frýdek, Frýdek-Místek 1948, 58 s.
- Památník 60 let Sokola Místek. Tělovýchovná jednota Sokol Místek, Frýdek-Místek 1947, 77 s.
- Památník Sokola místeckého k padesátiletí jeho trvání. Knihtiskárna Stanislava Novosada, Místek 1937, 96 s.
- Památník tělovýchovné jednoty Sokol Frýdek. Frýdek 1932, 81 s.
- Polášek, Jaromír: Zámek ve Frýdku-Místku. Průvodce historií a současností památkového objektu. Stručný přehled historie města. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2000, 31 s.
- Polášek, Jaromír – Polášková, Jiřina: Ve stínu Frýdecké synagogy. Historie Židů na Frýdecko-Místecku. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 2000, 39 s.
- Procházka, Karel: Pěvecko-hudební spolek „Smetana“ v Místku. In: Těšínsko 1963, č. 6 – 7, s. 10 – 17.
- Přecechtěl, Antonín: Památky Místku a jeho Lašského okolí. Musejní odbor Matice místecké, Místek 1934, 135 s.
- Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A–I). Academia, Praha 1994, 655 s.
- Sobotík, Bohumil – Grobelný, Andělín: Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580. Slezský studijní ústav, Opava 1953, 67 s.
- Svoboda, Jaroslav: Sochař a řezbář Josef Skotnica. In: Slezský sborník, roč. 48, Opava 1950, s. 289 – 313.
- Szpyra, Janusz: Židovské rody ve Slezsku. Munkové z Frýdku. In: Těšínsko 1997, č. 2, s. 7 – 9.
- 700 let Frýdku-Místku. Městský národní výbor Frýdek-Místek 1965, 231 s.
- Šedesát let Frýdecké spořitelny 1869 – 1929, Frýdek 1929, 137 s.
- Šedesát let Místecké spořitelny 1871 – 1931, Místek 1931, 121 s.
- Škuta, Vladimír: Památník osvobození ve Frýdku-Místku. In: Pobeskydí 1976, č. 1, s. 28.
- Tomášková, Marie: Frýdecký poutní chrám. In: Pobeskydí 1992, s. 15 – 16.
- Urbanec, Jiří: Petr Bezruč ve Frýdku-Místku. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1987, 53 s.
- Vávrovský, Emil: Frýdek-Místek 14. března 1939 a za nacistické okupace. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1979, 51 s.
- Voloch, Alexander: Poutní chrám P. Marie ve Frýdku. K 200-letému jubileu položení základního kamene. Knihtiskárna Stanislav Novosad v Místku, Frýdek 1938, 44 s.
- Zpráva o činnosti Muzejního odboru Matice místecké za rok 1930. In: Ročenka Muzejního odboru Matice místecké v Místku za rok 1930. Knihtiskárna Stanislav Novosad, Místek 1931, s. 34 – 39.
- Žáček, Rudolf: Pobeskydí od husitství do Bílé Hory. Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek 1986, 127 s.
- Žáček, Rudolf: Pobeskydí v letech 1618 – 1848. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek 1993, 160 s.
- Žáček, Rudolf: K historii pověsti o zázračné Panně Marii Frýdecké. In: Těšínsko 1993, č. 2, s. 18 – 19.

Únorové události roku 1948 znamenaly potvrzení předchozího politického vývoje a zároveň výraznou změnu na postech státní moci. Komunisté získali téměř absolutní moc. Jedinými institucemi, které si zachovaly určitou nezávislost, byly církve, z nichž největší byla katolická. Komunisté ji považovali za nebezpečnou politickou sílu a podle toho také jednali. Zpočátku se snažili podřídit si církev dohodou s biskupy, ale když vzájemná jednání selhala, rozhodli se pro jinou taktiku. Chtěli rozvrátit církev zevnitř vytvořením „hnutí“, které by bylo proti Vatikánu a biskupům, a které se mělo nazývat Katolická akce.¹ Na jeho podporu byl schválen určitý plán, jehož součástí byla i organizace velkých „národních poutí“. Ty se měly konat na významných poutních místech jako byl Velehrad, Děvín nebo Sv. Kopeček u Olomouce. Jejich organizace probíhala v režii státní moci a jí spřátelených, tzv. vlasteneckých kněží. Aby však byla zajištěna potřebná účast věřících a akce neskončila fiaskem, bylo nutné zorganizovat nábor poutníků v jednotlivých okresech. Jak taková příprava probíhala např. pro poutí na Velehrad, konané 3. července 1950, si můžeme ukázat na příkladu z Frýdecko-Místecku.

Hlavním bodem organizačních příprav bylo stanovení priorit a konkrétních úkolů pro jednotlivé funkcionáře okresního národního výboru (ONV). Povinností předsedy ONV bylo do 23. června informovat všechny místní národní výbory v okrese o zájezdu na Velehrad, stanovit kvótu účastníků podle počtu obyvatel v dané vesnici a společně s předsedou místního národního výboru (MNV) určit výběrčího peněz za jízdenky.

Církevní tajemník ONV zařizoval rozplánování a odjezdy autobusů z jednotlivých vesnic do Frýdku-Místku, odkud měl zvláštní vlak vyjet, a určoval stanice, kde měl tento vlak zastavit a přibrat další poutníky. Měl také rozdělit a rozdat propagační materiál, informovat o zájezdu všechny duchovní v okrese, aby toto ohlásili při bohoslužbách, a podávat pravidelná hlášení o situaci v okrese. Jeho hlavním úkolem bylo ale zajistit závazně alespoň šest duchovních, protože se na Velehradě měla konat ve dnech 4. – 6. července ještě celostátní konference kněží.

Bezpečnostní referent ONV zajišťoval celou akci prostřednictvím místních stanic Národní bezpečnosti (NB) po stránce bezpečnostní. Měl také dbát o to, aby v kostelech a v obcích s vysokou religiositou nebyly prováděny protiakce

Velehradu, měl situaci monitorovat pomocí NB, podávat hlášení krajskému církevnímu tajemníku a být ve stálém styku s orgány státní bezpečnosti a s okresním církevním tajemníkem.²

Svoji úlohu sehrála také Apoštolská administratura v Českém Těšíně, která rozeslala všem kněžím instrukce, jak mají postupovat. V neděli 25. června měli duchovní oznámit na bohoslužbě všem věřícím, že se na Velehradě koná pouť a že by se jí měli zúčastnit. Případné přihlášky účastníků měli pak soustřeďovat na farách a během čtvrtka 29. června pak oznámit počet poutníků ze své farnosti příslušnému církevnímu oddělení ONV, aby jim byl zajištěn potřebný počet míst ve vlacích.³ V některých obcích, např. ve Sklenově, Palkovicích, Dobré a Skalici, však probíhaly i tajné protiakce Velehradu, kdy kněží prohlašovali, že to organizují komunisté a věřící tam tudíž nemají co dělat. V Rychalticích dokonce zazněla výhrůžka, že věřící, kteří půjdou na Velehrad, nebudou pohřbeni s církevními obřady a budou označeni za odpadlíky.⁴

Účastníci poutě byli svázeni z místa svého bydliště do stanice odjezdu zvláštního vlaku jednak autobusy, jednak vlaky. Autobusy musely být objednány nejpozději dva dny předem. Cestující v nich měli slevu 50% z normálních sazeb, totéž platilo u vlaků. Pro evidenci poutníků sloužily sčítací lístky a sběrné listy. Sčítací lístky se na zadní straně označovaly kulatým razítkem příslušného ONV a sloužily pak jako jízdenka pro jízdu tam i zpět ve zvláštním vlaku. Prodávaly se za cenu smlouveného jízdného, z Frýdku-Místku to bylo 90 Kčs. Do sběrných listů se zapisovali účastníci, kteří se přihlásili k zájezdu na Velehrad. Většinou tam bylo uvedeno jejich jméno, příjmení, adresa, stanice odjezdu a částka, kterou předem zaplatili. Tyto sběrné listy se s vybranými penězi soustředily do 28. června u církevního tajemníka ONV, který je pak i s penězi předal vedoucímu příslušného zvláštního vlaku. Toho předem určilo krajské velitelství Lidových milic v Ostravě. Vedoucí vlaku podle sběrných listů zakoupil ve výchozí stanici hromadnou jízdenku pro všechny účastníky a tyto listy měl celou cestu u sebe, aby tak mohl provádět případnou kontrolu.⁵ Po skončení jízdy je měl společně s jízdenkami vrátit církevnímu tajemníku ONV pro evidenční účely. Mezi další povinnosti vedoucího vlaku patřilo zorganizování pořádkové služby, vždy jeden muž – pokud možno příslušník Lidových milic – pro každý vagón, a zajištění dostatečného počtu ošetrovatelského personálu, který

měly tvořit nejméně tři osoby se zdravotnickými znalostmi a podle možností jeden lékař. Měl také určit 2–3 pořadatele, kteří by po vystoupení věřících ve stanici Staré Město zůstali ve vlaku, hlídali nádoby na vodu, sloužící pro zajištění občerstvení věřících, aby je nikdo neukradl a zároveň obstarali vodu pro zpáteční cestu.

Jednotlivé vagóny zvláštního vlaku měly být pro lepší orientaci čitelně označeny tabulkami se jménem okresu a postupně očíslovány nebo označeny jménem obce, z níž byli věřící. Ti byli také poučeni o tom, že při cestě zpět mají nastoupit do stejných vagónů, ve kterých přijeli, aby tak zabránili zbytečnému chaosu a zpoždění vlaku.

Zvláštní vlak z Frýdku-Místku odjížděl ráno v 3 hod 50 min, ve stanici Staré Město byl v 8 hod 55 min, zpět pak vyjížděl v 17 hod 55 min a do Frýdku-Místku dorazil ve 23 hod 15 min. Mezi Starým Městem a Velehradem byla v provozu kyvadlová doprava, ale jelikož se počítalo s tím, že nával poutníků ze všech koutů republiky bude značný, doporučovalo se věřícím, aby raději volili cestu pěšky, protože se tak vyhnou tlačenicím v autobusech.⁶

Jako vstupenka na pouť sloužily slavnostní odznaky, které se prodávaly za 5 Kčs. Získané peníze měly částečně pokrýt náklady spojené s organizací této akce. Samotný program poutě probíhal od pěti hodin ráno, kdy se začaly konat mše, zpovědi a sv. přijímání. V 9 hodin se konala mše svatá ve staroslověnětině s českým a sloven-

ským kázáním. Poté byly položeny věnce na hrob arcibiskupa Stojana, velkého zastánce a propagátora cyrilometodějského kultu, a v 11 hodin začala mírová manifestace za účasti členů vlády a zahraničních hostů.⁷

Z okresu Místek⁸ navštívilo pouť celkem 1276 osob, 436 jich jelo vlakem a 840 autobusovými zájezdy pořádanými Cestovní informační službou ve Frýdku-Místku a čtyřmi závodními auty n. p. Slezan Frýdek-Místek. Akce se zúčastnilo i pět duchovních, Ferdinand Otevřel z Morávky, Vilém Tvarůžek z Chlebovic, Evžen Štula, Karel Blahut a katecheta Nikel, všichni z frýdecké farnosti. V době jejich nepřítomnosti vykonávali jejich povinnosti kněží ve výslužbě, které zajistil církevní referát ONV.⁹

Závěr

„Pozitivní“ výsledky z těchto poutí neodpovídaly vynaložené námaze a byly také finančně ztrátové, proto bylo napříště upuštěno od organizování akcí takového rozsahu. Důraz začal být kladen na kněží, pilíře církve, a teprve jejich prostřednictvím na věřící. Projevilo se to již při této pouti, kdy se po vlastních ceremoniích konala ještě samostatná konference duchovních. Tato snaha vyústila v září 1951 v konání Celostátního mírového sjezdu katolického duchovenstva, jenž se stal základem pro další postupné podřizování církve komunistické státní moci.

POZN MKY:

- 1 Papež Pius XI. vydal 23. prosince 1922 encykliku *Ubi arcano Dei*, kterou zřídil Katolickou akci jako hnutí združující účast laiků v životě církve. Mluví se v ní také o laickém apoštolátu, v němž laikové měli být oporou duchovního živlu v církvi, který sám na všechny úkoly nestačil. Komunisté si název i základní myšlenku vypůjčili a zneužili ji pro své účely. Mlýnský, J.: Národní fronta a církevní politika po Únoru 1948. In: *Československý časopis historický*, 1973, ročník 21, s. 851.
- 2 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 499, kart. 472
- 3 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 475, kart. 466
- 4 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 472, kart. 466
- 5 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 475, kart. 466
- 6 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 499, kart. 472
- 7 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 475, kart. 466
- 8 V roce 1950 byl název okresu Místek, okresního města Frýdek-Místek. Drobiš, Dominik: Přehled správního vývoje okresu Frýdek-Místek. Okresní archiv Frýdek-Místek, Frýdek-Místek 1976, s. 37 – 38
- 9 SOkA Frýdek-Místek, ONV Frýdek-Místek, inv. č. 472, kart. 466

Nález pokladu v Bohumíně

Petr Beck

Ve čtvrtek 20. června roku 2002 vyvolal v Bohumíně rozruch nález padesáti pěti rozličných starých mincí. Nález vzbudil značnou pozornost na městském úřadě. Zavolána byla televize Prima a regionální Report, byly natáčeny nalezené mince, které záhy začaly být nazývány „pokladem“, byly poskytovány rozhovory novinám a televizi.

Bohumínský „poklad“ byl objeven pracovníky Památkového ústavu v Ostravě při sejmutí sochy svatého Floriána na náměstí ve Starém Bohumíně k restaurování. Byl umístěn pod soklem sochy nejspíše v roce 1868, když přihlédneme k téměř zrcadlovému lesku rakouského stříbrného dvacetikrejcaru z onoho roku, který

nebyl patrně v peněžním oběhu vůbec používán. Nalezené mince s torzem papírového platidla, guldenu čili zlatého byly uloženy v tubusu z trubky dodatečně po postavení či pozdější opravě sochy sv. Floriána. Nebyly totiž nalezeny uprostřed pod soklem, ale na okraji. Nejspíše byl sokl i se sochou nazvednut a nakloněn hevery a tubus s mincemi byl rychle do vzniklé skuliny na okraji zasunut. Takovýchto depotů mincí se ve vnitrozemí našeho státu objevuje hodně, ale na Těšínsku jsou podobné nálezy vzácností. Cena nalezeného pokladu je především historická, méně finanční.

Nalezeny byly většinou drobné měděné mince, několik stříbrných a jedna pozlacená. Většinou silně zkorodované uhličitánem měďnatým. Nejstarší je z let 1619 až 1637, nejmladší je z roku 1868, čili z doby Rakouska-Uherska. Většina je z doby jeho předchůdce, Rakouska nebo jeho ještě staršího předchůdce, habsburského soustátí. V pokladu jsou také mince tyrolské, uherské, české a lombardsko-benátské, které obíhaly ve své době v zemích, jež tehdy byly součástí habsburského mocnářství. V menší míře jsou v bohumínském pokladu zastoupeny mince Ruska, ruského Polska čili Kongresovky, Francie z doby Napoleona III., Saska, Pruska, Belgie, Itálie. Z nominálů jmenujeme rakouské, uherské a tyrolské krejcare, tříkrejcare, šestikrejcare, půlkrejcare, 5/10 krejcaru, dvoukrejcar, sedmikrejcar, pětikrejcar, dvacetikrejcar, čtvrtinu zlatníku, českou grešli, lombardsko-benátské třicentesimi, ruskou dvou kopějku, ruskou děngu, polský desetigroš z ruské Kongresovky, pěticentim z Belgie, feniky ze Saska a Pruska, pruský „Silbergrosch“, pruský 1/24 díl thaleru, italské dvoucentesimi, francouzský pěticentim. Nejzajímavější byla pozlacená mince se zobrazením anglické královny Viktorie z roku 1837. V novinových článcích prezentována jako mince anglická.

Ve skutečnosti jde ale o pamětní minci hannoverskou. Anglický královský rod, k němuž náležela i na minci zobrazená královna Viktorie, pochází z Německa, konkrétně z Hannovera. Tedy z území na severu dnešního Německa, u pobřeží Severního moře, v prostoru mezi Nizozemím a Jutským poloostrovem.

Vztahy Hannovera k Velké Británii byly tedy po staletí velice těsné, takže taková událost, jako bylo nastoupení anglické královny Viktorie na trůn v roce 1837 a její korunovace našlo svůj odraz i v Hannoveru a to v podobě pamětní mince s obrazem anglické královny Viktorie na lici a hannoverským symbolem, tj. jezdcem na pádicím koni s nápisem Hannover na rubu.

Trochu podobný problém byl s určením poškozeného stříbrného tříkrejcaru, který byl považován zprvu za tolar Ferdinanda II. Habsburského. Protože hrana mince, kde by mohla být uvedena datace, je odlomena, zařadili jsme ji do časového rozpětí let jeho vlády 1619 až 1637. Potvrzením, že na minci je skutečně zobrazen uvedený panovník, je zčásti zachovalý opis kolem hrany mince, dále je to stejná kresba obou stran mince jako u podobných ale nepoškozených mincí, kde je Ferdinand II. výslovně v nezkráceném textu nepoškozeného opisu uveden a datování mince jsme mohli spolehlivě zařadit do let 1619 až 1637.

Nalezený depot bude po konzervaci uložen v muzejním numismatickém fondu Muzea Těšínska.

*Nalezené mince
foto René Szotkowský*

Těšínsko ve sbírkách Ostravského muzea

Markéta Mikysková

Sbírkotvorná činnost Ostravského muzea je zaměřena nejen na samotné město Ostravu, ale i na jeho široké okolí. V příslušných sbírkových fondech se nachází velké množství předmětů z přílehlých národopisných oblastí, jakými jsou například Lašsko a Těšínsko. Území Těšínského Slezska je svým folklorem nesmírně zajímavé, a tak stále upoutává pozornost badatelů. Udržují se zde staré lidové tradice, působí tu folklorní

soubory, prezentující lidovou kulturu horských i podhorských oblastí, svá díla tady tvoří místní lidoví řezbáři. Jedním z nich je Pawel Kufa z Mostů u Jablunkova, který v roce 2001 zhotovil pro Ostravské muzeum nádherný tříkrálový betlém z dvoubarevného mořeného lipového dřeva, skládající se z dvaceti součástí. Pod střechou chléva je svatá rodina, dvě zvířata (oslík a vůl) a samostatná kolébka (P. Maria chová

*Tříkrálový betlém,
Pawel Kufa*

Ježíška v náručí). K přístřeší směřují tři darovníci a tři králové-mudrci (výška figur je okolo 30 cm), atmosféru dotváří osm oveček různých velikostí. Postavy jsou oděny do cizokrajných šatů, nikoliv do gorolských krojů Těšínského Slezska, jak bývá u Kufy zvykem. Betlém Pawla Kufy mohla veřejnost spatřit již na dvou vánočních výstavách, pořádaných Ostravskými výstavami a. s. na Černé louce v Ostravě na přelomu let 2001/2002 a 2002/2003. V roce 1970 byly sbírky Ostravského muzea obohaceny o vyřezávaný polychromovaný betlém z Marklovic, obsahující téměř sto součástí. Bližší údaje týkající se autorství a datace jsou bohužel neznámé. Betlém vyniká velkou barevností a rozmanitostí figur (jejich výška se pohybuje od 10 do 15 cm, sedící postavy jsou nižší). Přítomného pozorovatele na první pohled upoutá několik andělů a muzikantů vytrubujících novinu o narození Ježíše, tři králové i prostí darovníci. Exotičnost prostředí dotváří množství palem, postavy domorodců a cizokrajná zvířata. Pozadí doplňují velké dřevěné stavby. Vzhledem k velikému množství součástí lze marklovický betlém sestavit na poměrně velké ploše a uplatnit při tom bohatou fantazii. Jmenované řezbářské dílo mohli spatřit zájemci o vánocích 2000/2001 na výstavě betlémů v Hradci nad Moravicí a na obou výše uvedených výstavách v Ostravě.

Těšínské stříbrné šperky

Další velkou kolekci předmětů z Těšínska představují těšínské obřadní a horalské (gorolské) kroje, zejména živůtky k ženskému kroji (*životky, kordulky, bruclicky*), vesměs z černého sametu, s bohatým vyšíváním. Velmi pěkná je rekonstrukce dvou částí orlovského ženského kroje (plátěné zástěry-*fortuchy* a sukně sešité z živůtkem-*lajbichem*, zdobeným drobným květinovým vzorem a modrými pásy), které získalo Ostravské muzeum od národopisné pracovnice Jiřiny Králové (1911-1998) v roce 1962. Součástí muzejních sbírek jsou také stříbrné šperky - nezbytná součást ženských obřadních krojů Těšínského Slezska. Jedná se většinou o *spinky* (sloužily k sepnutí košilky pod krkem), háčky-*hočky* (spojovaly živůtek), náhrdelníky, pásy, spony stahující pás. Najdeme na nich rostlinné ornamenty, motivy andělů, mořských panen a květin, na nichž jsou patrné vlivy renesance a baroka. Vyráběli je zlatníci ve městech, nejznámější z nich byli v samotném Těšíně. Do venkovského prostředí začaly šperky pronikat v průběhu 18. století. Materiálem bylo stříbro kombinované s mědí, od konce 19. století byl v oblibě filigrán. Zpočátku měly šperky funkční charakter, později se staly především krojovou ozdobou.

Ve sbírkách Ostravského muzea najdeme též velké množství lidových podmaleb na skle, znázorňujících většinou světce a světice (například Ježíška s říšským jablkem, sv. Josefa s Ježíškem, Pannu Marii Sedmibolestnou, sv. Barboru aj.), vyřezávané lidové plastiky (zajímavá je sv. Veronika – reliéf z 2. pol. 19. století nebo madony z Jablunkovska z 2. pol. 19. st.), lidovou keramiku, malovaný nábytek a hospodářské a domácí nářadí (například dřevěný pluh z 18. století z Horní Lomné). Těšínsko je zastoupeno také v řadě fotografií, kreseb a rukopisném materiálu nejrozličnějšího druhu. Další samostatný oddíl představuje fond lidových písní a tanců. Veškeré sbírky Ostravského muzea jsou v současné době ukládány do nových depozitářů. Doufejme, že budou postupně obohaceny o další zajímavé předměty včetně materiálu z Těšínského Slezska.

Muzea Těšínska se představují

Ostravské muzeum

První muzeum v Ostravě vzniklo již v roce 1872. Založil jej ve Slezské Ostravě učitel, osvětový pracovník a sběratel Karel Jaromír Bukovanský. Roku 1904 vzniklo v Moravské Ostravě za podpory německého vedení města "Industrie und Gewerbe Museum". Téhož roku vzniká i české Průmyslové a živnostenské muzeum. Po první světové válce byla všechna tři ostravská muzea spojena v jedno. Dne 4. října 1931 bylo slavnostně otevřeno muzeum v jedné z nejstarších budov Ostravy, ve staré radnici na Masarykově náměstí (první písemná zmínka z r. 1539), kde se nachází dodnes.

Sbírkové fondy v současné době čítají kolem 1 210 000 předmětů značné historické hodnoty. Nejrozsáhlejší část tvoří společenskovědné sbírky a to:

- prehistorické archeologické - nálezy z okolí Ostravy
- historické a uměleckohistorické - nábytek, sklo, porcelán, keramika, hodiny, numizmatika, malířství a sochařství, zbraně, cín a jiné
- národopisné - malovaný nábytek, pracovní nářadí, kroje, obrázky na skle, plastiky
- hudebně historické - vážná hudba, folkloristika, historie ostravského divadlnictví.

Přírodní vědy zastupují sbírky:

- entomologické - brouci a motýli
- geologické - nerosty, horniny a jedinečná Šustova paleontologická sbírka karbonu
- botanické - herbáře, houby
- zoologické - preparáty ptáků, savců, obojživelníků a ryb.

Samostatnou část tvoří bohatá knihovna se starými tisky a fotoarchiv s fotografiemi a pohlednicemi staré Ostravy. K nejjobdivovanějším exponátům patří unikátní Maškův orloj a 150 let starý orchestrion. Každoročně se v muzeu konají krátkodobé výstavy (výtvarné, fotografické, přírodovědné, hudebně historické, etnografické, historické), besedy, přednášky, videoprojekce atd. Čtvrtletně muzeum vydává časopis „Zpravodaj Ostravského muzea“. Od května do října, každé pondělí od 15.00 do 16.30 hodin, slouží houbařům bezplatná mykologická poradna.

Ostravské muzeum, Masarykovo nám. 1, 728 41 Moravská Ostrava
tel: 59 612 37 60, 59 612 53 38, fax: 59 611 44 49, e-mail: ostrmuz@iol.cz, <http://web.iol.cz/ostrmuz>
otevřeno: po-pá: 9.00 - 17.00 hod., so, ne: 9.00 - 13.00 hod., červen - září: neděle - zavřeno